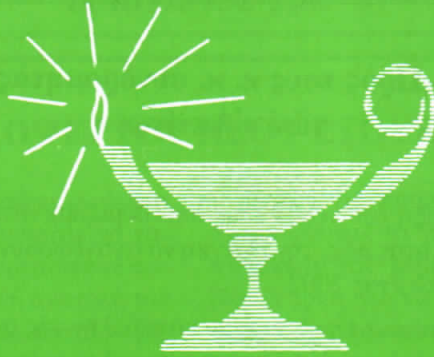

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

◆ ΕΝ ΟΨΕΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΤΟΥΣ (Βασ. Κ. Σταθάκη)	1
◆ ΤΑ ΚΑΛΑΝΤΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ (Ποίημα Γ. Βερίτη)	2
◆ Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (Καθηγ. Χριστοφ. Διακοπούλου) ...	3
◆ Η ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ (Τιμοθ. Τιμοθεάδη)	6
◆ Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ (Άγγελ. Σκαρβέλη - Νικολοπούλου) ...	9
◆ ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ Ο ΠΑΡΑΒΑΤΗΣ (Α') (Ιωάν. Κ. Τσέντου)	13
◆ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ (Βασ. Όρφανοπούλου)	18
◆ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ (Πανοριμίτη)	25
◆ ΣΧΟΛΙΑ (Β. Κ. Σταθάκη - Ιωάν. Γ. Κατσομήτρου)	26
◆ ΕΠΙΚΑΙΡΑ (Σπ. Β. Παλασπουρούλου)	29
◆ ΑΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ (Διήγημα π. Ίγν. Ι. Παπασπληιοπούλου)	30

ΕΤΟΣ 65οv

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2002

ΑΡΙΘ. 627

ΔΡΧ. 250

**Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς
τῶν «Ἀκτίνων»**

Μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ νέου ἔτους ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ ἔτος 2002.

Παρακαλοῦμε διὰ τὴν ἔγκαιρον καταβολὴν τῆς συνδρομῆς ὥστε νὰ συνεχίζεται τακτικὰ καὶ ἀπρόσκοπτα ἡ κυκλοφορία τῶν «Ἀκτίνων».

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΟΥΣ 2002

Ἑσωτερικοῦ: € 9 (Δοχ. 3000) - Κύπρου: £ 8 - Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 30

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἢμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ Γραφεῖον μας τῶν Ἀθηνῶν (Καρύτση 14 - 105 61 Ἀθήνα).

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

AKTINES

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 65ον

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2002

Άριθ. 627

ΕΝ ΟΨΕΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΤΟΥΣ

Ἡ ἀνάπαυλα ἀπὸ τὴν καθημερινότητα τῆς ζωῆς, τὴν ὁποία προσδοκοῦμε νὰ χαροῦμε στὴν διάρκεια τοῦ ἑορταστικοῦ δωδεκαημέρου καὶ εἰδικώτερα ἢ ἀνατολὴ τοῦ νέου ἔτους γίνεται εὐκαιρία ἀνταλλαγῆς εὐχῶν γιὰ καλὴ χρονιά καὶ εὐτυχισμένο τὸ νέο ἔτος. Τοῦτο πού ἀποτελεῖ μίᾳ παληὰ συνήθεια γεννᾷ ἀυθόρμητα τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον πιστεύουμε στὴν πραγματοποίηση τῶν εὐχῶν αὐτῶν.

Βέβαια τὸ μέλλον δὲν ἀποτελεῖ τὸ ἀσφαλὲς καταφύγιο τῶν προσδοκιῶν καὶ τῶν ἐλπίδων μας καὶ ὡς τὸ λέει τὸ παλιὸ γνωστὸ πρωτοχρονιάτικο τραγούδι «πάει ὁ παλιὸς ὁ χρόνος»* πού μὲ τὴν ἐκπνοή του ὑποτίθεται ὅτι παρασύρει καὶ σκορπᾷ κάθε τι κακό, πόνο, δάκρυα, λύπες καὶ στεναγμούς, ἐνῶ παρὰ τὴν ἐσώτερη ἐπιθυμία μας ἢ ἔλευση τοῦ νέου ἔτους δὲν ἐμπνέει ἐνθουσιασμό, δὲν ἐμπνέει σιγουριά. Τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ μέλλοντος εἶναι ἡ ἀβεβαιότητα παρὰ τὴν πρόοδο τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐξ αὐτῆς καλύτερη ὀργάνωση τῶν κοινωνιῶν, τοὺς ὁποιοσδήποτε ἐπιμελημένους προγραμματισμούς, ἢ πραγματοποίηση τοῦ περιεχομένου τῶν ὁποίων ἀνατρέπεται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τοῦ ἀπροσδόκητου.

* Ποίημα τοῦ Γ. Βερίτη: «Τὰ κάλαντα τῆς σκλαβιάς».

Ἄρκει γιὰ πρόσφατο παράδειγμα νὰ ἀναμνησθοῦμε τὰ γεγονότα τῆς 11ης Σεπτεμβρίου τοῦ περασμένου χρόνου στὴν Νέα Ὑόρκη, γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὶς συνέπειες πού εἶχαν αὐτὰ στὴ ζωὴ πάρα πολλῶν ἀνθρώπων στὰ διάφορα γεωγραφικὰ πλάτη καὶ μήκη τῆς γῆς.

Αὐτὴ ἡ πεποίθηση ἢ θεμελιωμένη στὴν «θρησκεία τῆς προόδου», πού ἐπικρατοῦσε κατὰ τὶς προηγούμενες δεκαετίες, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες, τουλάχιστον στὸν οἰκονομικὰ ἀνεπτυγμένο κόσμο προχωροῦν πάντα πρὸς τὰ ἔμπρῳ, πρὸς τὸ καλύτερο, πρὸς τὴν περισσότερο εὐημερία γιὰ ὅλους -καὶ ἂν ὄχι γιὰ ὅλους, τουλάχιστον γιὰ τοὺς περισσότερους ἔστω- ἔχει κλονισθεῖ. Σήμερα οἱ ἴδιες αὐτὲς κοινωνίες μακρυνὰ ἀπὸ κάθε αἴσθημα σταθερότητας καὶ αἰσιοδοξίας γιὰ τὸ μέλλον εἶναι παραδομένες στὸν φόβο καὶ τὴν ἀνασφάλεια.

Ἄν καὶ ὁ φόβος τοῦ πυρηνικοῦ ὀλέθρου φαίνεται νὰ ἀπομακρύνεται, ἄλλοι φόβοι ἔρχονται νὰ συντηρήσουν τὸ αἶσθημα τῆς ἀνασφάλειας. Ἡ διαρκῶς ἐξαπλουμένη καὶ μὲ ἀπίθανες μεθοδεύσεις τρομοκρατία, οἱ κίνδυνοι γιὰ τὴν υἰεία ἀπὸ ἀμφιβόλου ποιότητος εἶδη διατροφῆς (περίπτωση τῶν «τρελῶν ἀγγελᾶδων»), τὸ περιβαλλοντικὸ πρόβλημα, οἱ καινοφανεῖς ἀσθένειες (εἴτς)

ἀποτελοῦν τοὺς σύγχρονους ἐφιάλτες τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ μέλλον λοιπὸν ἀποδεικνύεται γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπρόβλεπτο. Ἡ πρόοδος δὲν εἶναι μία ἀναγκαιότητα, ἀλλὰ μία -ἴσως- δυνατότητα ἀνάμεσα σὲ πολλὲς ἄλλες. Τὸ καλύτερο καὶ τὸ χειρότερο μποροῦν νὰ συνυπάρχουν, προερχόμενα καὶ τὰ δύο ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο τοῦ ἀνθρώπου. "Ἄν τὸ μέλλον εἶναι μία περιπέτεια σὲ ἄγνωστους τόπους χωρὶς πηξίδα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀβεβαιότητα εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ του. Καὶ τοῦτο βέβαια ἀφορᾷ τὴν συλλογικὴ ζωὴ τῶν ἐθνῶν, τὴν ἀνθρωπότητα ὡς σύνολο. Στὴν ἀτομικὴ ὅμως ζωὴ, στὸν βαθμὸ πού αὐτὴ

ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς προσωπικὲς ἐπιλογές, ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν ἐξεύρεση καὶ τὴν χρῆση τῆς πηξίδας εἶναι εὐθύνη ἡμῶν τῶν ἰδίων. Καὶ μία ἀπὸ αἰῶνων δοκιμασμένη γιὰ τὴν χάραξη τῆς ὀρθῆς πορείας στὴν ζωὴ πηξίδα εἶναι Ἐκεῖνος ὁ Ὅποιος εἶπε: «Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (Ἰωάν. ιδ' 6).

Αὐτὴ τὴν ἐπιλογὴν ἢ καὶ τὴν ἀνανέωση τῆς ἐμπιστοσύνης στὸν Κύριο Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ὁδηγὸν ζωῆς εὐχονται μὲ τὴν ἀνατολὴ τοῦ Νεοῦ Ἔτους οἱ «Ἀκτίνες» στοὺς συνεργάτες καὶ στοὺς ἀναγνώστες τους.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΤΑ ΚΑΛΑΝΤΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ

*Καινούργιος χρόνος πάλι ξημερώνει
καὶ σβύνεται καὶ χάνει' ὁ παλιός.
Μαζὶ του νὰ σβυστοῦνε κι' ὄλ' οἱ πόνοι,
τὸ δάκρυ μας, ἡ λύπ' ὁ στεναγμός.*

*Καινούργιος χρόνος πάλι ξημερώνει
καὶ λάμπει ὁ σκοτισμένος οὐρανός.
Μ' ἐλπίδες ὁ Θεὸς νὰ τὸν χρυσῶνῃ
καὶ νᾶν' εὐτυχισμένος καὶ καλός.*

*Ἐλᾶτε νὰ γυρίσουμε καὶ πάλι
στὴν πίστι τοῦ Θεοῦ σὰν ἀδελφοί,
κι' ὁ χρόνος ὁ καινούργιος θὰ μᾶς βγάλῃ
στῆς δόξας τὴν ὀλόφωτη κορφή.*

*Χριστέ, μεγαλοδύναμε Θεέ μας,
Χριστέ, γεμᾶτ' ἀγάπη καὶ στοργή,
χαρούμενο τὸ χρόνο χάρισέ μας
κὶ δῶσε τὴν εἰρήνη σου στὴ γῆ!*

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ
1944

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Η Πνευματική Θεμελίωση της Ε. Ε.

1) *Οί Γενεσιουργοί Λόγοι της Ένώσεως.*

Για την ένωση της Ευρώπης κατεβλήθησαν προσπάθειες από τον 19ο αιώνα. Οι προσπάθειες ενετάθησαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και η Ένωση της Ευρώπης έγινε έπιτακτική μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο για τους ακόλουθους λόγους:

α) Για τη διακοπή των καταστροφικών Ευρωπαϊκών πολέμων και την εμπέδωση της Ειρήνης στην Ευρώπη.

β) Για την αποκατάσταση των χωρών της Ευρώπης στη Διεθνή Κοινωνία, που από το 1944 είχαν υποδουλασθεί σε χώρες β΄ κατηγορίας μετά τις ΗΠΑ και την τότε Σοβιετική Ένωση. Υπήρχε δέ κίνδυνος να υποδουλασθούν έτι περαιτέρω έναντι των ταχέως ανερχομένων χωρών της Άσίας κυρίως της Ίαπωνίας, και μελλοντικά της Κίνας και των Ινδιών.

γ) Για να είναι ικανή η Ευρώπη να στηρίζει την έλευθερία της χωρίς την βοήθεια των ΗΠΑ.

δ) Για να καταστεί η Ευρώπη κατά το δυνατόν αυτόαρκης και να έχει την δυνατότητα ν΄ άντλει θασικές πρώτες ύλες και ένεργεια από τη διεθνή αγορά χωρίς την υποστήριξη των ΗΠΑ.

ε) Για ν΄ αναπτυχθεί η Ευρωπαϊκή τεχνολογία, η όποια ύστερούσε έναντι των ΗΠΑ και της Ίαπωνίας λόγω του κατακερματισμού των δαπανών έρευνας.

στ) Για να δημιουργηθεί μεγάλη έσωτερική αγορά που θα έπιτρέπει την ανάπτυξη διεθνώς συναγωνισίμων μονάδων από άπόψεως μεγέθους.

Είαι προφανές ότι η ύστερηση της Ευρωπαϊκής τεχνολογίας και η μη δυνατότητα ανάπτυξεως Ευρωπαϊκών μονάδων συναγωνισίμων από άπόψεως μεγέθους απειλούσε να θέσει τις Ευρωπαϊκές έπιχειρήσεις εκτός αγοράς με όλεθριες συνέπειες στις δυνατότητες έπιδύσεως και την κοινωνική γαλήνη της Ευρώπης. Η αδυναμία έπιδύσεως θα την όδηγοΐσε στην πλήρη έξάρτηση και ύποτέλειά της στις ΗΠΑ. Η Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο εύρισκετο μεταξύ των συμπληγάδων των δύο τότε ύπερδυνάμεων (των ΗΠΑ και των Σοβιετών) και του διεθνούς άνταγωνισμού κυρίως των ΗΠΑ και της Ίαπωνίας. Συνεπώς τότε έπρεπε να επιλέξει τον δρόμο της καταρρεύσεως και της ύποτέλειας η τον δρόμο της Ένώσεως και της αποκαταστάσεώς της στη διεθνή κοινωνία.

2) *Η Πολιτική Ένωση της Ευρώπης*

Η Ευρώπη άφου πέρασε το δοκιμαστικό στάδιο συνεργασίας, με την Ευρωπαϊκή κοινότητα Άνθρακος και Χάλυβος και το στάδιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) (κατά το όποιο έδημιουργήθη μία ενιαία Ευρωπαϊκή αγορά, η ύξήθη ό αριθμός των συμμετεχουσών χωρών από έξη σε δεκαπέντε, έπετεύχθη η οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) και η οικονομική σύγκλιση) θρίσκειται προ του τρίτου και τελευταίου σταδίου της πλήρους πολιτικής ένώσεως. Όκτώ χώρες με την ήγεσία της Γερμανίας (Βέλγιο, Όλλανδία, Λουξεμβούργο, Ίταλία, Ίσπανία, Πορτογαλία και Έλλάς) έχουν εκδηλώσει ένδιαφέρον, όπως έχουν δικαίωμα να ένω-

θοῦν πολιτικά δι' Ὁμοσπονδίας κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Γερμανίας ἀφήνοντας ἀνοικτὴ τὴν πόρτα γιὰ τὶς βραδυποροῦσες χώρες. Ἡ Γερμανία ὅμως ἀπεφάσισε, μὲ τὴ συμφωνία ὄλων, ὅτι στὸν πρῶτο πυρήνα θὰ ἔπρεπε νὰ συμμετέχει ὅπωςδήποτε καὶ ἡ Γαλλία καὶ τὸ συντομώτερον καὶ ἡ Μεγ. Βρετανία καὶ ἤσκησε πολιτικὲς πιέσεις πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Ἡ Γαλλία παρὰ τὴν ἀρχικὴ τῆς ἀντίδραση δέχεται τὴ Γερμανικὴν ἰδέαν τῆς πολιτικῆς ἐνώσεως δι' ὁμοσπονδίας. Σήμερα ἡ συνεργασία μεταξὺ Γερμανίας καὶ Γαλλίας ἐνετάθη διὰ μηνιαίων συναντήσεων τῶν ἀντι διημενιαίων. Οἱ δύο αὐτὲς χώρες ποὺ ἀποτελοῦν τὸν πυρήνα τῆς Ε. Ε. ἐτοιμάζουν τὶς προτάσεις τους γιὰ τὴν πλήρη πολιτικὴ ἔνωση, τὴ δημιουργία τοῦ πρῶτου πυρήνα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ, τὴν προαγωγή τῆς κοινῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ πολιτικῆς ἀσφαλείας καὶ τὴν ταχύτερα ἐπέκταση τῆς Ε. Ε. πρὸς Ἀνατολὰς. Οἱ προτάσεις τῶν δύο χωρῶν ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω θεμάτων, τίθενται ὑπ' ὄψιν ὄλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως καὶ ἐξετάζονται οἱ ἀντιδράσεις τους ὥστε τὸ τελικὸ κείμενον τῶν προτάσεων νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸ ἀπ' ὅλες τὶς χώρες. Ἡ σημερινὴ κυβέρνησις τῆς Μ. Βρετανίας ἐτοιμάζει τὴν κοινὴ γνώμη γιὰ τὴν συμμετοχὴ τῆς χώρας στὴν ΟΝΕ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο καὶ ἀπαραίτητο βῆμα γιὰ τὴν προσχώρησίν της στὴν πολιτικὴ ἔνωση καὶ συμμετέχει στὴ συνθήκην συνεργασίας γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολεμικῆς τεχνολογίας, ὥστε ὁ Εὐρωπαϊκὸς στρατὸς νὰ εἶναι ἰσάξιος αὐτοῦ τῶν ΗΠΑ. Ἡ πολιτικὴ Ἐνωση ἀναμένεται νὰ πραγματοποιηθῇ μετὰ τὶς προσεχεῖς ἐκλογὰς τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Οἱ λόγοι ποὺ ἀσκοῦν μεγάλην πίεσιν γιὰ τὴν πολιτικὴ ἔνωση τῆς Εὐρώπης εἶναι:

α) Ἡ ἀπόκτησις ἀπὸ τὴν Εὐρώπην ἰδίας ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ πολιτικῆς ἀσφαλείας καὶ ἰδίων ἐνόπλων δυνάμεων γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν προβλημάτων καὶ τὴ στηρίξιν τῆς δικῆς τῆς πολιτι-

κῆς ὥστε νὰ καταστῇ πλήρως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς ΗΠΑ συνεργαζομένη μαζί της ἐπὶ ἴσοις ὅροις.

β) Τὸ 72, 5% τῶν πολιτῶν τῶν χωρῶν τῆς ΟΝΕ ἐπιθυμοῦν τὴν πολιτικὴ ἔνωση καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς Ε. Ε.

γ) Τὸ εὐρὼ ἔχει ἀνάγκη πολιτικῆς στηρίξεως καὶ πολιτικῆς ἐκπροσωπήσεως διεθνῶς.

δ) Ἡ Ε. Ε. πιέζεται γιὰ τὴν ἔνταξιν τῶν πρῶτων ἔξι ὑποψηφίων χωρῶν καὶ τὴν ἐπέκτασίν της πρὸς Ἀνατολὰς, διότι ὁ πληθυσμὸς τῆς θὰ φθάσῃ μέσα στὶς προσεχεῖς δεκαετίες τὰ 500 ἑκατομμύρια καὶ θὰ βελτιωθῇ σοβαρὰ ἡ γεωπολιτικὴ τῆς θέσις, διότι θὰ συνορευεῖ μετὰ τὴν Ρωσίαν, Λευκορωσίαν καὶ Οὐκρανίαν, μετὰ τὸν Εὐξείνου Πόντον καὶ θὰ βρισκῆται κοντὰ μετὰ τὶς χώρες τῆς Μ. Ἀνατολῆς.

Ἡ Εὐρώπη ὅμως ἐπιθυμεῖ ἢ ἐπέκτασίν της νὰ γίνῃ μετὰ τὴν πολιτικὴ τῆς Ἐνώσεως, ὥστε οἱ χώρες ποὺ θὰ ἐνταχθοῦν νὰ βροῦν συγκεκριμένον καθεστῶς πρὸς τὸ ὅποιο θὰ εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ συμμορφωθοῦν.

3) Ἡ σημερινὴ θέσις τῆς Εὐρώπης.

Ἡ Εὐρώπη σήμερα εἶναι ὁ πρῶτος ἐμπορικὸς εταῖρος τοῦ κόσμου. Δηλαδή εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἐξαγωγικὴ χώρα στὸν κόσμον καὶ ἡ μεγαλύτερη ἀγορὰ παγκοσμίως γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ προϊόντων καὶ ὑπηρεσιῶν. Ἡ μόνη μεγάλη χώρα μετὰ θετικὸ ἰσοζύγιον ἐμπορικὸν καὶ τρεχουσῶν συναλλαγῶν. Ἡ Ἰαπωνία σήμερα περνᾷ στάδιον ὑφέσεως καὶ οἱ ΗΠΑ περνοῦν στάδιον οἰκονομικῆς κάμψεως μετὰ ἀρνητικὸ ἰσοζύγιον ἐμπορικὸν καὶ τρεχουσῶν συναλλαγῶν, μεγάλο δημόσιον χρέος καὶ πολὺ χαμηλὴ ἀποταμίευσιν. Ἡ Ε. Ε. εἶναι ἡ πρῶτη οἰκονομικὴ δύναμις στὸν κόσμον, καλύπτει τὰ 2/3 τῆς διεθνούς οἰκονομικῆς βοήθειας, ἔχει καταστῇ αὐτάρκης κατὰ 90% καὶ θὰ εἶ-

ναι προσεχῶς πλήρως αὐτάρκης σὲ ἐνέργεια μετὰ τὴν τελευταία συμφωνία Ε.Ε. - Ρωσίας. Ἡ συμφωνία αὐτὴ προβλέπει τὴν ἐπέκταση τοῦ Ρωσικοῦ δικτύου ἀερίου γιὰ τὴν πλήρη κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῆς Εὐρώπης μετὰ ἀέριο μετὰ ταυτόχρονη ἐξόφληση τῶν χρεῶν τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν Εὐρώπη.

Κατὰ τὶς προσεχεῖς δεκαετίες ἡ Ε.Ε. θ' ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ καὶ θὰ τελειώνει στὸν Εἰρηνικὸ ὠκεανὸ μετὰ τὴν συμμετοχὴ τῆς Ρωσίας, Οὐκρανίας, Λευκορωσίας, Γεωργίας, Ἀρμενίας καὶ τοῦ Καζακστάν τοῦ ὁποῦ ο ἰσὸς περίπου πληθυσμὸς καλύπτεται ἀπὸ Ρώσους. Τότε ἡ Ἐνωμένη Εὐρώπη θὰ εἶναι ἡ μεγαλύτερη σὲ ἔκταση χώρα, ἡ τρίτη σὲ πληθυσμὸ μετὰ τὴν Κίνα καὶ τὴν Ἰνδία καὶ ἡ πρώτη σὲ τεχνολογία, οἰκονομικὴ, πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ δύναμη καὶ αὐτάρκης σὲ πρώτες ὕλες καὶ ἐνέργεια.

Τὰ προβλήματα καὶ οἱ εὐθύνες τῆς Ε.Ε. ὡς πρώτης χώρας στὸν κόσμον.

Ἡ Ε. Ε. θὰ ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει δύο σοβαρὰ προβλήματα: Τὴ συνοχὴ τῶν χωρῶν καὶ τῶν πληθυσμῶν ποὺ τὴν ἀποτελοῦν καὶ τὴ διατήρηση τῆς παγκοσμίου εἰρήνης.

Ἡ συνοχὴ τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης δὲν ἐξασφαλίζεται μετὰ οἰκονομικὲς ἐπιδιώξεις, συγκρουόμενα συμφέροντα καὶ φιλονικίες. Ἀπαιτεῖ τὴν καλλιέργεια τῆς ἀγάπης, τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τοῦ σεβασμοῦ, ὥστε κάθε χώρα νὰ ἐπιδιώκει τὸ κοινὸ καλὸ ὅλων καὶ ὅλες μαζί τὸ καλὸ κάθε χώρας.

Ἡ παγκόσμιος εἰρήνη δὲν ἐξασφαλίζεται διὰ τῆς ὑπεροπλίας, τῆς ἐπιδιώξεως συμφερόντων καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀδυνάτων. Αὐτὴ ἡ ἐποχὴ πέρασε. Ἡ διεθνὴς Εἰρήνη ἀπαιτεῖ τὴν ἀνιδιοτελεῖ βοήθεια μετὰ μεγάλη ἀγάπη, ἀνοχὴ καὶ ὑπομονὴ καὶ μετὰ σεβασμὸ τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθερίας κάθε λαοῦ. Εἶναι ἀνάγκη οἱ πλούσιες χώρες νὰ κερδίσουν τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν φτωχῶν ποὺ καλύπτουν τὸ 80% τοῦ παγκοσμίου πληθυσμοῦ τὶς ὁποῖες ἐκμεταλεύθησαν ἐπὶ αἰῶνες ἄλλοτε περισσότερο καὶ ἄλλοτε λιγότερο, γιὰ νὰ κερδίσουν ὅλες μαζί, πλούσιες καὶ φτωχές, τὴν εἰρήνη. Εἶναι ἀνάγκη οἱ ἰσχυρὲς χώρες νὰ κρατήσουν στοὺς ὤμους τους τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων, ἂν θέλουν τὴν εἰρήνη καὶ ὄχι τὴν καταστροφὴ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς γῆς.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΔΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁμοτ. Καθηγητὴς τοῦ

Οἰκονομ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ ἐγγραφὴ νέων συνδρομητῶν εἰς τὰς « Ἀκτῖνας » εἶναι ἓνα πνευματικὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἡμποροῦμε νὰ ἐπιτελέσωμε ὅλοι, μετὰ μικρὰν προσπάθειαν.

Η ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ (ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ)

Ἡ εορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἔχει εἰσαχθεῖ στὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνα. Στὴ διεθνή θεολογία εἶναι γνωστὴ ἡ Τριάδα τῶν μεγάλων Καππαδοκῶν, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ Γρηγορίου Νύσσης (ἀδελφοῦ τοῦ Μ. Βασιλείου). Εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ὅτι ἀφαίρεσε τὸν Νύσσης Γρηγόριο καὶ πρόσθεσε τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Εὐχαΐτων Ἰωάννης Μαυρόπουλος ἔχει γράψει τὴν ἀκολουθία τῆς εορτῆς καὶ εἶπε γιαντούς τοὺς ὠραιότερους λόγους¹.

Ἡ εορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στὶς 30 Ἰανουαρίου, κατ' ἄγραφο νόμο, ἀπὸ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1843 - 1844 καὶ ἐπίσημως καθιερώθηκε ἀπὸ τὴ Σύγκλητο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς εορτὴ τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, ὡς εορτὴ τῶν Σχολείων². Κι ἔτσι εορτάζεται ἔκτοτε ὄχι μόνον στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος, ἀλλὰ καὶ στὶς ὑπόδουλες εἰσέτι Ἑλληνικὲς Κοινότητες τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Μητροπολίτη Βοδενῶν (Ἐδέσσης) Στέφανου Δανιηλίδη (Μητροπολίτης Βοδενῶν, Γενιτσῶν, Γουμένισσας ἀπὸ 29.1.1904 ἕως 13.5. 1910) πρὸς τὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, ἔχουμε ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὴν εορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στὰ Βοδενᾶ στὶς 30 Ἰανουαρίου 1905, στὴν ὁποία παρέστη καὶ ὁ Γεν. Επιθεωρητὴς τῶν σχολείων Μακεδονίας - Θράκης, Γυμνασιάρχης Δημήτριος Μ. Σάρρος. Ἀναφέρει ὁ Μητροπολίτης Στέφανος στὴν ἐπιστολὴ του καὶ τὰ ἑξῆς: «... Τὴν προχθὲς Κυριακὴν, εορτὴν τῶν

Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ εορτὴν τῶν σχολείων παρέστη καὶ ὁ κ. Σάρρος κατ' αὐτὴν ἐν τῷ Ἀρρεναγωγείῳ ἡμῶν, εἰς τὸ ὁποῖον συνήλθεν ἀθρόως τὸ Ὀρθόδοξον πλῆθος. Κατὰ τὴν σχολικὴν ταύτην εορτὴν διεξαχθεῖσαν ἐφέτος πολὺ λαμπρότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔτη ἐψάλησαν καὶ ὠραῖα ἐθνικὰ ἄσματα ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, ἀπηγγέλθησαν ὠραῖοι καὶ τερπνοὶ διάλογοι ὑπὸ νηπίων τῶν δύο παρ' ἡμῖν Νηπιαγωγείων, ἐξεφωνήθη πανηγυρικὸς ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀρρεναγωγείου. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς σχολῆς λαβῶν ἀφορμὴν ὁ ἐλλόγιμος Γυμνασιάρχης κ. Σάρρος προσέθηκεν παραπλήσια καὶ ἐνθουσιάσας τὸ πλῆθος κατέπαυσε τὴν σύντομον μὲν ἀλλὰ μεστὴν σθένους καὶ φιλοπατρίας προσλαλίαν καλυφθεῖσαν ὑπὸ παταγῶδων αὐθορμητῶν χειροκροτημάτων τοῦ ἀπείρου πλῆθους...»³.

Ὁ Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος Γενιτσῶν (Γιαννιτσῶν) Ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος Κοτρόζος μὲ τὸ Ψευδώνυμο Καφφηρεὺς (τὸ ἀκρωτήριο Καφφηρεὺς τῆς Εὐβοίας ἦταν ἰδιαιτέρη πατρίδα του), σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο Θεσσαλονίκης στὶς 30.1.1906 γράφει μεταξὺ ἄλλων: «... Ἡ ἐπέτειος εορτὴ τῶν Ἐκπαιδευτηρίων μας διεξήχθη σήμερον, 30 Ἰανουαρίου 1906, πανηγυρικῶτα. Ἐν τῷ Ἀρρεναγωγείῳ ὠμίλησαν πάνυ εὐγλώτως καὶ ἐπικοινωνητικῶς ὁ Πανοσιολ. Ἀρχιμ. Μελέτιος Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος, καὶ ὁ Διευθυντὴς τῶν Σχολείων κύριος Σφέτσος, οἱ δὲ μαθηταὶ καὶ μαθήτρια ἔψαλον μελωδικῶς καὶ ἀπήγγειλαν διαλόγους καὶ ποιήματα. Γονεῖς καὶ πολῖται ἔμειναν καταγοητευμέ-

νοι και αναχωροῦντες ἀπεκόμισαν τὰς καλὰς ἐντυπώσεις...»⁴. Τὸ Σφέτσος ἦταν ψευδώνυμο τοῦ Ἰωάννη Παπαβασιλείου, Ὑπιάτρου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Οἱ δύο ἄνδρες, Καφηρεὺς καὶ Σφέτσος, πρόσφεραν πολύτιμες ὑπηρεσίες στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Γιαννιτσῶν, κατὰ τὴν κρίσιμη διετία 1905 - 1907 τῆς ἐνοπλῆς φάσης τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἀνέκδοτη εἰσέτι ἀλληλογραφία τους μὲ τὸ Προξενεῖο καὶ τὴ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, σημαντικὴ πηγὴ πληροφοριῶν.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τῶν Ἑλληνικῶν Προξενείων Φιλίππουπόλεως, Ἀδριανουπόλεως, ἀλλὰ καὶ Ὑποπροξενείων, ἡ ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐορτάζετο μὲ κάθε ἐπισημότητα στὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα τόσο τῆς Βόρειας Θράκης (Φιλίππουπολη, Στενήμαχος, Βάρνα κ. α.) μὲχρι τὴν κατάλυσή τους κατὰ τοὺς ἀνθελληνικοὺς διωγμοὺς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ 1906, ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη (Ἀδριανούπολη, 40 Ἐκκλησιές, Καλλίπολη, Μαδυτό, Στράντζα κ. α.)⁵.

Στὴν Καππαδοκία, ἰδιαίτερη πατρίδα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα ἐορτάζαν μὲ μεγάλη λαμπρότητα τὴ μνήμη των τὴν 30ῆ Ἰανουαρίου. Ἔτσι σὲ κώδικα τῆς Μαλακοπῆς Καππαδοκίας τοῦ 1895 διαβάζουμε: «... Τὴν 30ῆ Ἰανουαρίου, ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ ἐπέτειο τῶν Σχολείων, ὅλοι οἱ Μαλακοπιῆτες ἐκκλησιάζονται ἐναλλάξ στὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δύο ναοὺς (Ἀγ. Θεοδώρων, Ταξιαρχῶν) καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυση γονεῖς καὶ παιδιὰ διευθύνονται στὸ στολισμένο μὲ πολύχρωμα ὑφάσματα καὶ κλάδους δένδρων σχολεῖο. Στὴν αἴθουσα τελετῶν γίνεται πανηγυρικὴ σχολικὴ ἐορτὴ μὲ ὀμιλία τοῦ Διευθυντῆ ἢ τοῦ Δασκάλου, μὲ δεξίωση τῆς Ἐφορείας, καὶ ἀπέρχονται ὅλοι, ὅπως ἀναφέρεται, μὲ τὰ στήθη ἔμπλεα ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν παιδεία. Ὁ δὲ δίσκος κατὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στίς ἐκκλησιές πάει στὰ σχολεῖα...»⁶.

Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου Τραπεζοῦντας μὲχρι τὸ 1912, πληροφοροῦμεθα, ὅτι τὴν 30ῆ Ἰανουαρίου καὶ ὁ Ποντιακὸς Ἑλληνισμὸς ἐόρταζε μὲ λαμπρότητα τὴν ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, στὰ σχολεῖα τῆς Τραπεζοῦντας καὶ σ' ὅλο τὸν Πόντο⁷.

Ἡ Μεγάλὴ τοῦ Γένους Σχολὴ Κων/πόλεως, τὸ μεγαλύτερο ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ, ἐόρταζε μὲ ἰδιαίτερη λαμπρότητα τὴν 30ῆ Ἰανουαρίου τὴν ἐορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν. Ἀπὸ τὸν πανηγυρικὸ πὺ εἶχε ἐκφωνήσει τὴν 30ῆ Ἰανουαρίου 1913, στὴν Μεγάλὴ τοῦ Γένους Σχολή, ὁ Δημήτριος Σάρρος, Διδάκτωρ Φιλολογίας καὶ Καθηγητὴς τῆς Σχολῆς (μνημονεύεται ἀνωτέρω ὡς Ἐπιθεωρητὴς τῶν Σχολείων), παραθέτω μόνον τὴν εἰσαγωγὴ: «Σεβασμιώτατοι Ἱεράρχαι, Ἐρίτιμοι τῆς Σχολῆς Ἐφοροί, καὶ λοιπὴ φιλόμουσος ὀμήγυρις. Δικαίως ἄγουσι σήμερον ἐπὶ τῆ σεπτῆ μνήμη τῶν Τριῶν μεγάλων Διδασκάλων καὶ Ἱεραρχῶν μετὰ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα λαμπρὰν καὶ χαρμόσυνον ἐορτήν, ἧς εἰκότως καὶ καθηκόντως συμμετέχει προεξάρχουσα ἡ μεγαλάνυμος αὕτη Σχολή, ἡ πρεσβυγενὴς τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας θυγάτηρ, ἧτις ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἡ ἀνέσπερος πνευματικὴ τοῦ Γένους λαμπάς, τὸ χάριμα καὶ τὸ ἐγκαλλώπισμα αὐτοῦ. Καὶ δικαίως καθιερώθη ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων ἡ σημερινὴ ἐορτὴ ὡς τε μεγάλῃ χριστιανικῇ πανήγυρις καὶ ὡς ἐορτάσιμος τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡμέρα. Διότι ἐν τῇ συζητήσει τῆς σοφίας, ἀνθρωπίνης τε καὶ θείας, οἱ Τρεῖς μεγάλοι Ἱεράρχαι ἐκπροσωποῦσι κατ' ἐξοχὴν τὸν ἀρμονικὸν συνδυασμὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι οἱ ἀγιώτατοι οὗτοι πατέρες, ἔμπλεοι ἐνθέου καὶ φιλοχρίστου ζήλου, ἐμβαπτισθέντες εἰς τὰ καλλίχροα νάματα τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν, συνεκέντρωσαν καὶ συνήρμοσαν ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτῶν διανοίᾳ σύμπασαν τὴν τε θύραθεν καὶ ἱερὰν παιδείαν, ἀναδειχθέντες

οὕτω μέγιστοι ἱεροφάνται καὶ τελεσιουργοὶ νέου πνευματικοῦ κόσμου, ἀποτόκου τῆς θείας τοῦ Ἰησοῦ Θρησκείας καὶ τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐπὶ τῷ ἔορτασμῷ τῆς συνδέσεως τῶν δύο τούτων ὑπερφυῶν δυνάμεων, τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, λαχῶν τῆς μεγάλης τιμῆς ὅπως ἀπὸ τοῦ σεμνοῦ τούτου θήματος εἶπω τὸν νεομισμένον λόγον, ἐπικαλοῦμαι τὴν ὑμετέραν ἐπιείκειαν πρὸς συνοπτικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος διὰ μέσου τῶν αἰώνων...»⁸.

Οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Μέγας Βασιλεῖος, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Γρηγόριος Νύσσης καὶ Ἰωάννης Χρυσόστομος, σπούδασαν στὶς ἐθνικὲς σχολὰς Φιλοσοφίας καὶ Ρητορικῆς τῆς Ἀθήνας, τῆς Ἀντιόχειας, τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Καισάρειας, καὶ ἀπέκτησαν βαθειὰ ἑλληνικὴ παιδεία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλήσαν πλούσια ἐφόδια καὶ στὴν οὐσία καὶ στὴν μέθοδο, καὶ φρόντισαν τὰ καλὰ καὶ πολύτιμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος νὰ εἰσρεύουν στὸν Χριστιανισμό. Ἄφησαν τεράστιο συγγραφικὸ ἔργο καὶ καθιερώθηκαν ὡς οἱ κορυφαῖοι Χριστιανοὶ διανοητές.

Ἐπῆρξε τεράστια ἢ συμβολὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἰωάννη Χρυσοστόμου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, στὴν ἀνάπτυξη τῆς Χριστιανικῆς σκέψεως, στὴν ἀκριβὴ διατύπωση τῶν δογμάτων περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, στὴν ἀρμονικὴ ἔνωση τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Παιδείας μετὰ τὴν Χριστιανικὴ Παιδεία, τοῦ Ἑλληνικοῦ μετὰ τὸν Χριστιανικὸ Πολιτισμὸ, καὶ ἔτσι δημιουργεῖται ὁ Ἑλλη-

νοχριστιανικὸς Πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος μετὰ τὶς πνευματικὲς ἀξίες του ἀποτελεῖ τὴν ἰδεολογία τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ θεμέλιο τοῦ Ἑυρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ.

ΔΡ. ΤΙΜΟΘΕΟΣ ΤΙΜΟΘΕΑΔΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Βασιλεῖος Κ. Στεφανίδης: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ε΄ ἔκδοσις, Ἀθήνα 1960.
2. Τρεῖς Ἱεράρχαι: Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος 11, σελ. 841. Ἐκδότριας "Μαρτίνος", Ἀθήνα 1967.
3. Ἐπιστολὴ Μητροπολίτου Στεφάνου Δανιηλίδου, πρὸς τὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης στὶς 2 Φεβρουαρίου 1905. Φ. 1905/ΑΑΚ/Ε. Μακεδονικὸς Ἀγών. Ἐκκλησιαστικά. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο ΥΠ - ΕΕ (Ἱστορικὸ ΑΥΕ).
4. Ἐπιστολὴ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Γενιτοῦν Ἀρχιμ. Μελετίου Κοτρώζου (εἶχε τὸ ψευδώνυμο Καφρυεύς), πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο Θεσσαλονίκης στὶς 30.1.1906. Φ. 1906/ΑΑΚ/ΣΤ΄. Μακεδονικὸς Ἀγών. Ἐκκλησιαστικά. Ἱστορικὸ ΑΥΕ.
5. Τιμόθεος Τιμοθεάδης: Ἡ Παιδεία στὴν Ἀδριανούπολη. Ἀνακοίνωση στὸ Ε΄ Πανελλήνιο Συνέδριο γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, 27, 28, 29.11.1998, στὸ ΑΠΘ.
6. Τιμόθεος Τιμοθεάδης: Κώδιξ Μαλακοπῆς Καππαδοκίας 1895. Ἀνακοίνωση στὸ ΣΤ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, 24, 25, 26.11.2001, στὸ ΑΠΘ.
7. Τιμόθεος Τιμοθεάδης: Ἀλληλογραφία Ἑλληνικοῦ Προξενεῖου Τραπεζοῦντας 1908 - 1912. Ἀνακοίνωση στὸ Δ΄ Πανελλήνιο Συνέδριο γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς Μ. Ἀσίας, 28, 29, 30.11.1996, στὸ ΑΠΘ.
8. Δημήτριος Μ. Σάρρος: Λόγος πανηγυρικὸς ἀπαγγελθεὶς τῆ 30ῆ Ἰανουαρίου 1913, ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ (Σελίδες 36, ἀνατυπωθεὶς ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῆς Σχολῆς). Ἐν Κων/πόλει, τύποις Ἀδελφῶν Γεράρδων, 1914.
9. Βασιλεῖος Τατάκης: Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ Χριστιανικὴ σκέψη. Ἐκδόσεις Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 1960.
10. Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης: Καππαδοκίας τύχαι. ΑΠΘ 2000.

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΗΜΕΡΑ

Ο όρος *παιδική λογοτεχνία* στεγάζει κείμενα που έχουν γραφή από μεγάλους και άπευθύνονται σε παιδιά. Έπειδή όμως και ο όρος *παιδιά* είναι πολύ γενικός, αφού η παιδική ηλικία περιλαμβάνει νήπια και παιδιά τουλάχιστον μέχρις 11 - 12 ετών, είναι πολύ φυσικό τα κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας να διαφοροποιούνται, ώστε να ανταποκρίνονται στις δυνατότητες και στα ενδιαφέροντα των διαφόρων φάσεων της παιδικής ηλικίας. Πρόσφατα από μερικούς εκδοτικούς οίκους καθιερώθηκε και ο όρος *νεανική λογοτεχνία*, για να δηλώσει τα έργα εκείνα που άπευθύνονται στους εφήβους, ενώ η προεφηβική ηλικία μπορεί να ικανοποιηθί από την παιδική και από την νεανική λογοτεχνία, ανάλογα με την ψυχική και πνευματική ώριμότητα του κάθε άτομου.

Ακόμη και σήμερα, που η παιδική - νεανική λογοτεχνία διδάσκεται στα πανεπιστήμια της χώρας σαν αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο και εκπονούνται διδακτορικές διατριβές άναφερόμενες σε θέματα και συγγραφείς της παιδικής λογοτεχνίας, υπάρχουν νεοελληνιστές και λογοτέχνες που την αντιμετώπιζουν σαν ένα είδος παραλογοτεχνίας, παραβλέποντας το γεγονός ότι παίζει σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση του πνευματικού κόσμου των παιδιών, γι' αυτό και είναι σημαντική.

Αν η μελέτη του σχολικού βιβλίου ενέχει το στοιχείο του καταναγκασμού, το διάβασμα του έξωσχολικού βιβλίου είναι ελεύθερη επιλογή. Διαβάζεται έκουσίως, μπορεί να προσφέρει με τρόπο ευχάριστο γνώ-

σεις και να άνοιξει παράθυρα στον κόσμο, μπορεί να καλλιεργήσει τη φαντασία αλλά και το γλωσσικό αισθητήριο, να βοηθήσει στη σωστή προσέγγιση του περιβάλλοντος κόσμου, να παρακινήσει σε σκέψεις και προβληματισμούς, με άλλα λόγια να μορφώσει συμπληρώνοντας και διευρύνοντας την προσφορά του σχολείου. Ο άειμνηστος λογοτέχνης και άκαδημαϊκός Πέτρος Χάρης σε μιá συνέντευξή του, το 1986, στο περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, είπε τα ακόλουθα. «Πάντα πίστευα και έξακολουθώ να πιστεύω ότι μαζί με τη φωτισμένη παιδεία, για να μη πώ πριν κι από την παιδεία, βασική προϋπόθεση πνευματικού πολιτισμού σ' ένα τόπο είναι η Παιδική Λογοτεχνία, όλα εκείνα τα λογοτεχνικά κείμενα που έχουν βρει τον τρόπο να πλησιάσουν την παιδική σκέψη και την παιδική άγνότητα και κατορθώνουν να κάνουν παιχνίδι ακόμα και το πιο άυστηρό και το πιο ψυχρό δίδαγμα. Εκεί στην παιδική άγνότητα είναι οι ρίζες του ανθρώπου, ρίζες που τον κυβερνούν σ' όλη του τη ζωή και σχεδόν έχουν τη δύναμη της Μοίρας». Τα σχόλια είναι περιττά, το συμπέρασμα όμως είναι τούτο, ότι τα παιδιά έχουν κέρδος από το διάβασμα μιás λογοτεχνίας γραμμένης στα μέτρα τους. Η άφέλεια έχει πλέον συνειδητοποιηθί, γι' αυτό σε όλα τα κράτη καταβάλλεται προσπάθεια για τη διάδοση του παιδικού λογοτεχνικού βιβλίου. Έχουν μάλιστα ίδρυθί και ανάλογες βιβλιοθήκες είτε μέσα στα σχολεία, είτε σε επίπεδο δήμου ή κοινότητας. Ανάλογες προσπάθειες κατα-

βάλλονται ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια καὶ στὴ χώρα μας μὲ θετικὰ ἀποτελέσματα, ὥστε τὸ παιδικὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον νὰ γίνεται συνεχῶς πιὸ προσιτό.

Ἐπὶ πλέον στὶς μέρες μας ἡ παιδικὴ λογοτεχνία σπουδάζεται ἀπὸ εἰδικούς, παιδαγωγούς, παιδοψυχολόγους, κοινωνιολόγους, ἐκπαιδευτικούς ὄλων τῶν βαθμίδων, ὁργανώνονται δὲ καὶ ἀνάλογα συνέδρια καὶ ἡμερίδες τόσο στὴν Ἀθήνα ὅσο καὶ στὴν ἐπαρχία. Ἐξετάζονται τὰ εἶδη τοῦ παιδικοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου, οἱ σύγχρονες τάσεις σὲ σχέση μὲ τὶς παλαιότερες καὶ ἐπιχειρεῖται ἡ ἐξεύρεση τρόπων, ὥστε τὰ παιδιά νὰ ἀγαπήσουν τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖο, ὡς μέσον παιδείας μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὄρου, παραμένει ἀναντικατάστατο. Ἡ μέριμνα αὐτὴ εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένη, καθὼς σήμερον ἡ εἰκόνα ἔχει ἀποθῆ ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐδῶ ἐννοοῦμε τὴν τηλεόραση κυρίως. Στὴ μικρὴ ἀλλὰ καὶ στὴ μεγάλη ὀθόνη οἱ εἰκόνες ἐναλλάσσονται μὲ μεγάλη ταχύτητα ἀφίνοντας ἀπλῶς ἐντυπώσεις. Ὅμως ἡ εἰκόνα τοῦ βιβλίου λειτουργεῖ διαφορετικὰ. Ἡ εἰκονογράφηση τῶν παιδικῶν βιβλίων εἶναι σήμερον ἓνας τομέας πού ἀπασχολεῖ τοὺς εἰδικούς, ἐπεὶδὴ μέσα ἀπὸ τὴν εἰκόνα ζωντανεῖ τὸ κείμενον, ἀλλὰ ἡ εἰκόνα δὲν τὸ ἀντικαθιστᾷ. Γιὰ τὴν πνευματικὴν του συγκρότηση τὸ παιδί πρέπει νὰ ἔρχεται σὲ ἐπαφή μὲ τὸ κείμενον, πρέπει νὰ συμφιλιοθῆ μαζί του, νὰ μάθει νὰ τὸ κρίνει, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ ἀπολαμβάνει.

***

Ἐχει διαπιστωθῆ ὅτι σήμερον τὸ παιδικὸ βιβλίον γνωρίζει μεγάλη ἀνθηση στὴ χώρα μας. Εἶναι δίκαιο ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημένο νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι οἱ ἀπαρχές αὐτῆς τῆς ἀνθησης καὶ συγχρόνως ἀνανέωσης ὀφείλεται στοὺς «κύκλους τῆς Δαμασκῶς», πού τοὺς ἀποτελοῦσαν φοιτητικὲς συντροφίες κατὰ τὴ δεκαετία 1950 - 1960 κυρίως, ὑπὸ

τὴν ἐμπνευσμένη καθοδήγηση τοῦ ἀείμνηστου Σοφοκλῆ Χατζιδάκη, παιδιάτρου μὲν τὸ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀριστοῦ κριτικοῦ. Ἐκεῖνος διέγινε τὴν ἀνάγκη ἀνανέωσης τοῦ ἑλληνικοῦ παιδικοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖο ὡς τότε στηριζόταν στὰ θαυμάσια βιβλία τῆς Π. Σ. Δέλτα καὶ σὲ λιγότερο ἢ περισσότερο ἐπιτυχημένες μεταφράσεις ξένων παιδικῶν βιβλίων (Τουλίου Βέρν, Ἐκτορος Μαλὸ κ.λ.π.). Στὰ φοιτητικὰ ἐκεῖνα ἐργαστήρια ἀρχισαν νὰ γράφονται διηγήματα, παραμῦθια καὶ ποιήματα γιὰ παιδιά, ἐμπνευσμένα πλέον ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα, καὶ μὲ ὑψηλὲς ἀπαιτήσεις. Ἡ ἔκδοσή τους (*Κόκκινη κλωστή δεμένη, ὁ Καλὸς φίλος κ.λ.π.*) σηματοδότησε μιὰ νέα ἐποχὴ γιὰ τὸ ἑλληνικὸ παιδικὸ βιβλίον. Ἄλλοι πυρῆνες πού συνετέλεσαν καὶ συνεχίζουν νὰ συντελοῦν στὴν ἀνθηση εἶναι δύο κυρίως σωματεῖα μὴ κερδοσκοπικοῦ χαρακτῆρος, ἡ Γυναικεία Λογοτεχνικὴ Συντροφία καὶ ὁ Κύκλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Παιδικοῦ Βιβλίου, πού εἶναι συγχρόνως τὸ ἑλληνικὸ τμήμα τῆς Διεθνoῦς Ὁργάνωσης γιὰ τὴ Νεότητα. Τὸ πρῶτον ἦταν ἐμπνευση καὶ δημιουργημα, τὸ 1958, δύο ἄξιων γυναικῶν, τῆς Ἰωάννας Μπουκουβάλα - Ἀναγνώστου καὶ τῆς Τατιάνας Σταύρου, μιᾶς σπουδαίας Ἑλληνίδας ἀπὸ τὴν Πόλη. Ἡ Τατιάνα, ὅπως συνηθίζαμε νὰ τὴ λέμε μετὰξὺ μας, εἶχε μαζί μὲ τὶς συνεργάτιδες τῆς διαπιστώσει ὅτι στὴ χώρα μας τὰ παιδιά δὲν εἶχαν βιβλία γραμμένα γι' αὐτὰ ἀπὸ Ἑλληνες συγγραφεῖς, μὲ ἐξαιρέση τὰ ἔργα τῆς Π. Δέλτα. Ἐτρέφοντο κυρίως μὲ μεταφράσεις ἢ διασκευές τῶν ἔργων τοῦ Ἰουλίου Βέρν, τοῦ Καρόλου Ντίκενς, τοῦ Μάρκ Τουαῖν καὶ ἄλλων ξένων. Γι' αὐτὸ ἡ ἄξια ἐκείνη γυναῖκα συγκρότησε τότε τὴν ἄτυπη Γυναικεία Λογοτεχνικὴ Συντροφία, πού σήμερον εἶναι ἀναγνωρισμένο σωματεῖο καὶ προκήρυξε τοὺς πρῶτους διαγωνισμοὺς γιὰ τὴ συγγραφή τῶν βιβλίων μὲ θέματα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα. Ἡ προσπάθεια

πέτυχε. Αναδείχθηκαν νέοι συγγραφείς και γράφτηκαν θαυμάσια βιβλία με ποικίλο περιεχόμενο. Σε κάθε διαγωνισμό ή κριτική επιτροπή δὲν χαρίζοταν σὲ κανένα, ἢ Τατιάνα καὶ οἱ συνεργάτιδές της εἶχαν ὑψηλὰ κριτήρια. Ἔτσι τὸ παιδικὸ λογοτεχνικὸ βιβλίο ἀρχισε νὰ πολλαπλασιάζεται χωρὶς νὰ προδίδει τὴν ποιότητα. Ἀργότερα ἰδρύθηκε ὁ Κύκλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Παιδικοῦ Βιβλίου μὲ παρόμοιους στόχους καὶ μὲ πρόθεση τὴν προβολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ παιδικοῦ βιβλίου καὶ πρὸς τὰ ἔξω. Καὶ οἱ προκηρῦξεις διαγωνισμῶν τοῦ Κύκλου βρίσκουν μεγάλη ἀνταπόκριση. Τὰ δύο σωματεῖα συνεργάζονται ἀρμονικὰ καὶ εἶναι δίκαιο νὰ ποῦμε ὅτι στίς ἄοκνες προσπάθειές τους ὀφείλεται ἡ σημερινὴ ἀνθηση. Παράλληλα οἱ πολλὲς παιδικὲς ἐκδόσεις τῆς «*Ζωῆς τοῦ Παιδιοῦ*» καὶ τῆς «*Ζωῆς*», πάντοτε μὲ ἐλληνορθόδοξο προσανατολισμὸ, ἐμφανίζονται ἀνανεωμένες καὶ ἐμπλουτίζουν τὴ θεματολογία τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας, ἢ ὅποια σήμερα εἶναι ἐντυπωσιακὰ διεγερμένη. Πέρα ἀπὸ τὸ ἀνεξάντλητο μεταλλεῖο τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ μυθολογίας, ποὺ ἐκμεταλλεύονται ἀκόμη οἱ συγγραφεῖς, ἀπήχηση στὰ παιδιά καὶ στοὺς ἐφήβους βρίσκουν τὰ βιβλία μὲ κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος περιεχόμενο, καθὼς καὶ σύγχρονα προβλήματα, ὅπως τὰ ναρκωτικὰ καὶ τὸ διαζύγιο. Τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ ὁ σεβασμὸς ἀπέναντί του εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα θέματα, ὅπως καὶ τὰ ἔντεχνα παραμῦθια, δηλαδὴ ὄχι τὰ λαϊκὰ. Κάποιοι συγγραφεῖς ἀσχολοῦνται μὲ μυθιστορήματα ἐπιστημονικῆς φαντασίας, ἄλλοι ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση, ἄλλοι γράφουν ποίηση ἢ θέατρο γιὰ παιδιά. Ἐξ ἄλλου ἢ προσχολικῆ ἡλικίας, ποὺ ἔχει τίς δικές της ἀπαιτήσεις, ἀπασχολεῖ ἀρκετοὺς συγγραφεῖς, ἐνῶ οἱ εἰκονογράφοι στολίζουν τὰ βιβλία μὲ μελετημένες ὠραῖες ζωγραφιές.

Παράλληλα ἀπὸ τὸ 1985 ἐκδίδεται μὲ

τὴ συνεργασία τῶν παραπάνω σωματείων τὸ τριμηνιαῖο περιοδικὸ «*ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ*», πολύτιμο βοήθημα γιὰ ὅποιον θέλει νὰ ἀσχοληθῆ σοβαρὰ μὲ τὴ μελέτη τῆς λογοτεχνίας γιὰ παιδιά καὶ νέους. Ἡ δημιουργικὴ παρουσία τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ συνάντησε τὴν εὐμενῆ ὑποδοχὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ ὅλου τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῆς Χώρας. Ὅνειρο τῶν ἐκδοτῶν εἶναι νὰ παγιωθῆ μιὰ ἀγαπητικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ παιδί καὶ στὸ βιβλίο, μὲ τὴ συνδρομὴ ὅλων ἐκείνων ποὺ ἔχουν τὴν εὐθύνη, δηλαδὴ συγγραφέων, ἐκπαιδευτικῶν, ἐκδοτῶν, κριτικῶν τῆς λογοτεχνίας, μελετητῶν καὶ γονέων. Αὐτὰ διαβάσαμε στὸ 4ο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ, ὅταν ἔκλεισε ἀκριβῶς ἓνα χρόνο ζωῆς. Οἱ «*ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ*» συνεχίζουν τὴ δημιουργικὴ πορεία τους.

Ἡ πραγματικότητα ἔπεισε τελικὰ τὴν Πολιτεία καὶ συγκεκριμένα τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ νὰ θεσπίσει κρατικὸ βραβεῖο παιδικῆς λογοτεχνίας, ὅπως εἶχε κάμει καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἢ ὅποια δυστυχῶς, γιὰ λόγους ποὺ δὲν γνωρίζω, διέκοψε αὐτὸν τὸν ὠραῖο θεσμό.

***

Ὅσο ἄρα περισσότερα πράγματα ἔχουν δύο ὄψεις. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν παιδικὴ λογοτεχνία. Ἡ σημερινὴ ἀνθηση, ποὺ εἶναι πραγματικότητα, ἔχει δύο παραμέτρους, οἱ ὁποῖες δὲν συμβιβάζονται ἀπαραιτήτως: τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα. Τὰ βιβλιοπωλεῖα, ὅπως μπορεῖ νὰ δεῖ ὁ καθένας, κατακλύζονται ἀπὸ βιβλία ποὺ ἀπευθύνονται σὲ παιδιά καὶ ἐφήβους. Ἐλκυστικὲς ἐκδόσεις ἀπὸ πλευρᾶς ἐμφανίσεως, τυπωτικὰ ἄψογες. Ἀλλά... πολλοὶ συγγραφεῖς πιστεύουν ὅτι ἡ συγγραφὴ ἐνὸς παιδικοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου εἶναι εὐκολὴ ὑπόθεση. Ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μου ὡς μέλους κριτικῶν ἐπιτροπῶν μπορῶ νὰ πῶ ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ ὑποβάλλονται πρὸς κρίσιν εἶναι ἀπορριπτέα. Δὲν πλη-

ροῦν τοὺς βασικοὺς ἐκείνους ὄρους πὸν καθιστοῦν ἓνα τέτοιας κατηγορίας βιβλίο ἀξιόπρῶσεκτο, δηλαδὴ τὴ στέρεη δομὴ, τὴν ἐνδιαφέρουσα ὑπόθεση, τοὺς ζωντανοὺς πειστικούς χαρακτήρες, τοὺς φυσικοὺς διαλόγους καὶ κυρίως τὴ δουλεμένη σωστὴ γλῶσσα. Πολλὰ εἶναι ἀπαράδεκτα, διότι οἱ συγγραφεῖς τοὺς ἐνδίδουν στὸν πειρασμὸ τοῦ ἐντυπωσιασμοῦ καὶ σὲ κάποιου εἶδους δημαγωγία. Καὶ ἀκόμη φοβοῦνται μήπως χαρακτηρισθῶν συντηρητικοί. Παραβλέποντας τοὺς ὑψηλοὺς στόχους πὸν πρέπει νὰ ὑπηρετεῖ μιὰ ὑπεύθυνη λογοτεχνία, κυρίως ὅταν ἀπευθύνεται σὲ παιδιὰ καὶ ἐφήβους, παρασύρονται καὶ γίνονται ἔρμαια τῆς ἐμπορικότητας. Γλῶσσα ἐλευθεριάζουσα, ἀνεπίτρεπτος ἐρωτισμὸς ἢ πάλι παιδαριώδεις καὶ ἀφελεῖς ἀφηγήσεις, ἀνόητοι διάλογοι, ἀχαλίνωτη φαντασία καὶ τὰ παρόμοια. Τὸ θλιβερὸ εἶναι ὅτι σὲ πολλὰς περιπτώσεις βιβλία πὸν ἔχουν ἀπορριφθῆ στοὺς σχετικούς διαγωνισμοὺς, ἀκριβῶς λόγω σοβαρῶν ἀδυναμιῶν, ἐκτίθενται σὲ λίγο καιρὸ τυπωμένα στίς βιτρίνες τῶν βιβλιοπωλείων. Καὶ διερωτᾶται κανεὶς: μὰ καλὰ, οἱ ἐκδότες δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ποιότητα; Φοβᾶμαι πὸς δὲν ἔχουν ὅλοι τὸ ἀπαραίτητο αἶσθημα εὐθύνης. Γιὰ τὸν ἐκδότη τὸ βιβλίο εἶναι ἐμπόρευμα, αὐτὸ εἶναι κατανοητό, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἐμπόρευμα νὰ μὴν εἶναι καλῆς ποιότητας; Γιὰ τὸν ἐκδότη νὰ τρέφονται μὲ σκύβαλα;

Ὅπως ἀντιλαμβάνεσθε, ἡ παιδικὴ λογοτεχνία εἶναι ἓνας κερδοφόρος τομέας, τὸ παιδικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ἀποτελεῖ καλὴ

ἀγορὰ, αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικότητα. Καὶ ἐπειδὴ ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ καλοῦνται νὰ προφυλάξουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰ ἀκατάλληλα βιβλία, ἐκεῖνα δηλαδὴ πὸν λόγω περιεχομένου καὶ κακῆς γραφῆς δὲν πρόκειται νὰ συντελέσουν στὴν πνευματικὴ πρόοδο τῶν παιδιῶν. Γι' αὐτὸ χρειάζεται ἐνημέρωση. Προτοῦ ἀγορασθῆ κάποιον βιβλίο, ἄς ἐρωτήσουν οἱ γονεῖς κάποιον πρόσωπον τῆς ἐμπιστοσύνης τοὺς. Κι ἄς κάμουν τὸν κόπον νὰ τὸ διαβάσουν τὸ βιβλίο. Ἡ γνώση τοῦ περιεχομένου τοῦ δίνει στὸ γονεῖα τὴ δυνατότητα νὰ συζητήσῃ κάποιον στιγμή μὲ τὸ παιδί, νὰ ἀνταλλάξουν ἀπόψεις. Καὶ ἂν παρ' ἐλπίδα πρόκειται γιὰ ἀνάξιον λόγον βιβλίο, εἶναι μιὰ εὐκαιρία νὰ ἀπομυθοποιηθῆ ὁ ἥρωας ἢ ἡ ἥρωίδα, νὰ τονισθοῦν οἱ ἀδυναμίες τοῦ συγγραφέα, τὰ τυχόν μειονεκτήματα τῆς γλώσσας κ.λ.π. Ἐτοῖ τὸ ἀρνητικὸ μπορεῖ νὰ μετατραπῆ σὲ θετικόν. Εἶναι σημαντικό νὰ συνηθίσουμε τὰ παιδιὰ στὸ καλὸ ἀνάγνωσμα. Καὶ εἶναι γεγονός ὅτι ὑπάρχουν στὴν ἀγορὰ ἐξαιρετικὰ βιβλία, γραμμένα ἀπὸ συγγραφεῖς ἱκανοὺς καὶ ὑπεύθυνους. Βέβαια εἶναι ἀναπόφευκτον μέσα στὰ ἄνθη νὰ φυτρῶνουν καὶ τσουκνίδες. Στὸ χέρι μας εἶναι νὰ κάνουμε τὴ σωστὴ ἐπιλογή.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Γ. ΣΚΑΡΒΕΛΗ -
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ
Ἐπίκουρος Καθηγήτρια
Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ Ο ΠΑΡΑΒΑΤΗΣ ΜΕΡΟΣ Α' : Η ΥΒΡΙΣ

Ὁ Ἰουλιανὸς (332 - 363 μ. Χ.) αὐτοκράτορας ἀπὸ τὸ 361 μέχρι τὸ θάνατό του τὸ 363 μ. Χ., ἐπονομασθεὶς ἀπὸ τοὺς χριστιανούς «Παραβάτης», ἔχει μείνει στὴν ἱστορία ὡς ὁ ἄνθρωπος ποὺ διέπραξε μία *ὑβρη*, προσπαθώντας νὰ νεκραναστήσει τὴν εἰδωλολατρεία, ἐν ὀλίγοις δὲ νὰ ἀλλάξει τὸν ροῦ τῆς ἱστορίας. Ὁ Ἰουλιανὸς ἦταν λάτρης τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, καὶ θεωροῦσε αὐτὸ τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα ὡς ἐντελῶς ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν εὐτελεῆ κατ' αὐτὸν χριστιανικὴ διδασκαλία. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη εἶναι φυσικὸ καὶ ἐπόμενο οἱ σύγχρονοί μας εἰδωλολάτρεις πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐπείγονται νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἔλληνισμός καὶ χριστιανισμός εἶναι στοιχεῖα ἐκ φύσεως ἀντιφατικὰ καὶ πολέμια, νὰ βλέπουν στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰουλιανοῦ ἓνα σύμβολο τῶν δικῶν τους ἀπόψεων ἔτσι ἀρέσκονται νὰ ἐξυμνοῦν τὸν Ἰουλιανὸ ὡς μία εὐγενῆ μορφή, ὡς ἓναν ἐστεμμένο φιλόσοφο καὶ γνήσιο ἐραστὴ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὁ ὁποῖος κατασκευοφαντήθηκε ἀπὸ τοὺς χριστιανούς καὶ στιγματίσθηκε ὡς «Παραβάτης».

Ἐξυπακούεται βεβαίως τὸ ζητούμενον ἐδῶ δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐπείγονται νὰ ἀποδείξουν κάποιοι, τὸ ἂν δηλαδὴ ὁ Ἰουλιανὸς ἦταν ἢ ὄχι προικισμένος μὲ κάποια φυσικὰ προτερήματα. Ἄλλωστε τὸ καθοριστικὸ γιὰ ἓναν ἄνθρωπο δὲν εἶναι τὸ ἂν εἶναι προικισμένος ἢ ὄχι μὲ φυσικὰ προτερήματα, ἀλλὰ τὸ πῶς χρησιμοποιεῖ τὰ φυσικὰ προτερήματα ποὺ τυχὸν ἔχει. Διότι καὶ ἓνας κλέφτης ἢ ἓνας δολοφόνος μποροῦν νὰ εἶναι προικισμένοι μὲ ἐξαιρετικὴ εὐφυΐα, ἀλλὰ δὲν βλέπουμε γιὰ τὴν θὰ πρέπει νὰ τοὺς ἐπαινοῦμε, ἂν χρησιμοποιοῦν τὴν εὐφυΐα τους γιὰ νὰ κλέβουν καὶ νὰ σκοτώνουν. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποψη, ἂν ὁ Ἰουλιανὸς ἦταν

προικισμένος μὲ κάποια φυσικὰ προτερήματα, τόσο χειρότερο γι' αὐτόν. Χώρα πού, ὅπως εὐστοχῶτα παρατηρεῖ ὁ Παπαρηγόπουλος, ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε μὲν ἀρετές, ἀλλὰ στερεῖτο τῆ ζύμης ἐκείνη, «ἥς ἄνευ ὁ ἄριστος τῶν σίτων δὲν παράγει ἄρτον ἀγαθόν», τὸν ὀρθὸ νοῦ.¹

Οἱ ὑμνητὲς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐξαίρουν τὸ «σεμνὸν ἦθος» τοῦ ἐστεμμένου φιλοσόφου, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦν. Ἀλλὰ ὁμολογοῦμε ὅτι δυσκολευόμαστε νὰ διακρίνουμε τὸ σεμνὸν ἦθος ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος σὲ ἡλικία εἴκοσι ἐννέα μόλις ἐτῶν -σὲ αὐτὴ τὴν ἡλικία ἀνῆλθε στὸν θρόνο ὁ Ἰουλιανὸς- γυρνοῦσε τοὺς εἰδωλολατρικοὺς ναοὺς καὶ ὀνόμαζε ἑαυτὸν «ἀρχιερέα». ² Καὶ τρία μόλις ἔτη ἀργότερα, κατὰ τὴν ἐκστρατεία του ἐναντία στοὺς Πέρσες στὴν ὁποία ἔχασε καὶ τὴ ζωὴ του, ὁ Ἰουλιανὸς ἐνήργησε ἐπανειλημμένα μὲ τέτοια ἀφροσύνη καὶ ἐπαρση, ὥστε δικαίως ἢ ἀδικῶς νὰ κυκλοφορεῖ ἡ φήμη ὅτι θεωροῦσε ἑαυτόν... μετενσάρκωση τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου!³ Ποῦ εἶναι λοιπὸν τὸ «σεμνὸν ἦθος» τοῦ Ἰουλιανοῦ;

Ἄλλὰ ἔστω ὅτι ὅλα τὰ παραπάνω ἦσαν συκοφαντίες τῶν χριστιανῶν. Ἀκόμη καὶ ἔτσι, ὁ χαρακτηρισμὸς «ἐστεμμένος φιλόσοφος» μόνον θυμηδία μπορεῖ νὰ προκαλεῖ. Καὶ τοῦτο δὲν τὸ συνάγουμε ἀπὸ κάποιες ἀμφιβόλου ἀξίας χριστιανικὲς πηγές, ἀλλὰ τὸ πιστοποιοῦν ἀπόλυτα τὰ ἴδια τὰ κείμενα τοῦ Ἰουλιανοῦ, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν μία μεγάλη ἐλαφρότητα ποὺ δύσκολα κρύβεται πίσω ἀπὸ μία ἐπιφανειακὴ μόρφωση. Ἀνάμεσα στὰ ἔργα αὐτοῦ τοῦ ὑποτιθέμενου ἐστεμμένου φιλοσόφου συγκαταλέγεται ἓνας ὕμνος... *Εἰς τὸν βασιλέα Ἥλιον*,⁴ στὴν ἀρχὴ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἰουλιανὸς γράφει κατὰ λέξιν: *Καὶ γὰρ εἰμι τοῦ βασιλέως ὁπαδός*

Ἡλίου».⁵ Σὲ μία ἐπιστολή του πάλι πρὸς τοὺς πολῖτες τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπευθύνεται στοὺς χριστιανούς τῆς πόλεως καὶ τοὺς εἰρωνεύεται ὅτι μόνοι αὐτοὶ ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους δὲν εὐγνώμονοῦν τὸν Ἥλιο καὶ τὴ Σελήνη γιὰ τὰ εὐεργετήματα πού τοὺς προσφέρουν, καὶ τολμοῦν νὰ μὴν προσκυνοῦν αὐτοὺς τούς... θεούς, ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν νὰ θεωροῦν Θεὸ Λόγο τὸν Ἰησοῦ, πού οὔτε αὐτοὶ οὔτε οἱ πατεράδες τοὺς εἶδαν ποτέ!⁶ Καὶ ἐνῶ πρόθεση τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐδῶ εἶναι νὰ χλευάσει τὴν ἀνοησία τῶν χριστιανῶν, εἶναι φανερό ὅτι στὴν πραγματικότητα δὲν ἀποκαλύπτει παρὰ τὴ δική του ἀνοησία καὶ μόνον.

Ἐπειτα πῶς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἴδιον φιλοσόφου ἢ μανιώδης προσκόλλησι τοῦ Ἰουλιανοῦ σὲ κάθε λογῆς δεισιδαιμονίες καὶ μαντεῖες; Ὁ ἔθνικὸς -καὶ ὄχι χριστιανός- καὶ θαυμαστής τοῦ Ἰουλιανοῦ⁷ ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς Ἀμμιανὸς παραδέχεται ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἐδίδε τὴν ἐντύπωση δεισιδαίμονος μᾶλλον παρὰ εὐσεβοῦς, καὶ τοῦτο πρὸ πάντων λόγῳ τῆς ἀρρωστημένης ἐμμονῆς του στὶς θυσίες, σὲ κάθε μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες θυσιάζε τόσα βόδια, ὥστε νὰ μπορεῖ χωρὶς ὑπερβολὴ νὰ λεχθεῖ ὅτι, ἂν ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε γυρίσει νικητὴς ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία του στὴν Περσία, τότε ἡ αὐτοκρατορία θὰ ἀντιμετώπιζε σοβαρὸ πρόβλημα... ἐλλείψεως βοοειδῶν ἀπὸ τὶς θυσίες τοῦ «φιλοσόφου» αὐτοκράτορος!⁸ Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ ποῦμε ὅτι τέτοιοι φιλόσοφοι δὲν ὑπάρχουν, τούλάχιστον ὄχι ἔξω ἀπὸ τὸ Δρομοκαῖτειο.

Τὸ κύριο μέλημα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἦταν ἡ ἐκ νέου ἀνόρθωση τοῦ ἀρχαίου θρησκευμάτος, ἡ ἀποκατάσταση δηλαδὴ τῆς εἰδωλολατρίας. Ὁ Παπαρρηγόπουλος παρομοιάζει παραστατικώτατα τὸν Ἰουλιανὸ μὲ πάραφρονα ἐραστή πού στέκεται δίπλα στὸ πτώμα τῆς περιπόθητης ἐρωμένης του, καὶ φαντάζεται ὅτι μὲ τοὺς ἀσπασμούς του καὶ τὶς περιπτώξεις θὰ μπορέσει νὰ ἐμφυσησῆ ζωὴ σὲ ἓνα σῶμα πού διατηρεῖ μὲν ἀπαράμιλλη ὁμορφιά, ἀλλ' οὐχ ἦττον κεῖται ἄψυχο· «θέαμα οἰκτρὸν», ὅπως τὸ χαρακτηρί-

ζει ὁ Παπαρρηγόπουλος.⁹

Ἐπιβάλλεται ὡστόσο νὰ σταθοῦμε στὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα: Εἶχαν πράγματι ἔτσι τὰ πράγματα τὸν τέταρτο αἰῶνα, ὅπως τὰ περιγράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος; Ὁ εἰδωλολατρικὸς κόσμος εἶχε πράγματι πεθάνει, ὅταν ὁ Ἰουλιανὸς ἀνῆλθε στὸν θρόνο τὸ 361 μ. Χ.; Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ἀξιολογήσουμε τελικὰ τὸν Ἰουλιανὸ, ἐξαρτᾶται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα. Ἐξ οὗ καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἐκπληξη τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀρχαιολόγοι ἕμνητες τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐπέειγονται νὰ ἀποδείξουν πρῶτ' ἀπ' ὅλα πάση θυσία ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς δὲν προσπάθησε νὰ νεκραναστήσει ἓνα πτώμα· στὴν πραγματικότητα, μᾶς λένε, ὁ Χριστιανισμὸς τὸν τέταρτο αἰῶνα δὲν εἶχε μὲ τὸ μέρος του παρὰ μία μικρὴ μειοψηφία τῶν πληθυσμῶν τῆς αὐτοκρατορίας, παρὰ τὴν προσχώρησιν σὲ αὐτὸν κάποιων αὐτοκρατόρων. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ στάσις πού τηρεῖ ὁ Christopher Gérard στὴν εἰσαγωγή του σὲ μία πρόσφατη μετάφραση στὴ γαλλικὴ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὸ *Κατὰ Γαλιλαίων* ἔργο τοῦ Ἰουλιανοῦ («Γαλιλαίους» ἀποκαλοῦσε ὁ Ἰουλιανὸς εἰρωνικά τοὺς χριστιανούς). Ὁ Gerard, ἀκολουθώντας τὴ «μόδα» τῆς ἐποχῆς, προσπαθεῖ νὰ ἀποκαταστήσει τὸν Ἰουλιανὸ, καὶ τὸν ἐμφανίζει ὡς φιλόσοφο βασιλέα, πού ἀδικήθηκε ἀπὸ τοὺς χριστιανούς· καὶ βεβαίως αὐτὴ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Ἰουλιανοῦ περνάει μέσα ἀπὸ μία προσπάθεια νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸν τέταρτο αἰῶνα ἡ ἐθνικὴ θρησκεία εἶχε ἀκόμη μὲ τὸ μέρος της τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν πληθυσμῶν τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ὅτι ἡ μεγάλη προσχώρησις τῶν μαζῶν στὸν Χριστιανισμὸ δὲν ἐγίνε παρὰ πολὺ ἀργότερα, ἐπὶ Θεοδοσίου, καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ πέμπτου αἰῶνα.¹⁰ Ἐτσι κατὰ τὸν Gérard «ὁ αὐτοκράτορας - φιλόσοφος δὲν συμβολίζει τὸ τελευταῖο τίναγμα ἐνὸς παγανισμοῦ πού ἦταν ἔτοιμος νὰ ἐκπνεύσει, ἀλλὰ τοποθετεῖται σὲ μία καμπὴ τῆς ἱστορίας τῶν θρησκειῶν, σὲ μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὁ θρίαμβος τῆς Ἐκκλησίας ἀπῆ-

χε πολύ από τού να είναι αναπόφευκτος».¹¹

“Όσοι αντίθετως υποστηρίζουν ότι η αρχαία θρησκεία είχε πεθάνει την εποχή του Ίουλιανού, επικαλούνται συνήθως τόν πολύ γνωστό χρησμό που έδόθη στον Ίουλιανό από τὸ μαντείο τῶν Δελφῶν. Πιὸ συγκεκριμένα, ὅπως εἶναι πολὺ γνωστὸ, ὁ Ίουλιανὸς στὸ πλαίσιο τῆς προσπάθειάς του νὰ ἀναβιώσει τὴν ἀρχαία θρησκεία ἔστειλε στους Δελφούς τὸν φίλο του ἰατρὸ Ὀριθάσιο, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔλαβε τὸν ἐξῆς χρησμό:

«Εἶπατε τῷ βασιλεῖ χαμαὶ πέσε δαίδαλος αἰλιά.»

Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,

*οὐ παγὰν λαλέουσαν ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ».*¹²

Ὁ χρησμός αὐτὸς δίδει μία παραστατική εἰκόνα τοῦ τέλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται νὰ θέτει ἑαυτὸν στὸ περιθώριο καὶ νὰ παραχωρεῖ τὴ θέση του στὸν Χριστιανισμό, ὅπως τὸ σκοτάδι ὑποχωρεῖ εἰρηνικὰ εὐθὺς μὲ τὴν ἀνατολή τοῦ ἡλίου. Ἄλλὰ οἱ σύγχρονοὶ μας πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν πτοοῦνται καθόλου ἀπὸ αὐτὸν τὸν χρησμό, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀναμετρηθοῦν μαζί του, ἐπιλέγουν... νὰ τὸν ἀμφισβητήσουν. Ἀρνοῦνται νὰ δεχθοῦν ὅτι ἐδόθη ποτὲ αὐτὸς ὁ χρησμός, τὸν ὁποῖο ἄλλωστε, ὅπως μᾶς λένε, τὸν βρίσκουμε μέσα σὲ μία ἐλάχιστη ἀξιόπιστη καὶ πολὺ μεταγενέστερη χριστιανικὴ πηγὴ, τὸν Γεώργιο Κεδρηνό.¹³ στὴν πραγματικότητα, ὑποστηρίζουν, ὁ δῆθεν δελφικὸς χρησμός ἀποτελεῖ κατασκευάσμα τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι θέλησαν μέσα ἀπὸ μία «πλαστογραφία» νὰ πιστοποιήσουν τὸν ἰσχυρισμό τους ὅτι ὁ ἀρχαῖος κόσμος εἶχε ἤδη πεθάνει τὴν ἐποχὴ τοῦ Ίουλιανού.

Ἐ λοιπὸν ὄχι! Μποροῦν νὰ ἀμφισβητηθοῦν πολλὰ, ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ ἀμφισβητηθοῦν τὰ πάντα! Ἀκόμη καὶ ἂν ἀμφισβητοῦν τὴν αὐθεντικότητα τοῦ χρησμοῦ, δὲν μποροῦν ὥστόσο νὰ ἀμφισβητήσουν τὰ ὅσα γράφει ὁ ἴδιος ὁ ἀρχαιολάτρης αὐτοκράτορας, ὁ Παραβάτης Ίουλιανός. Διότι οὔτε οἱ

μαρτυρίες τῶν χριστιανῶν, οὔτε ὁ δελφικὸς χρησμός, οὔτε τίποτε ἄλλο δὲν μᾶς δίδει μία τόσο ἐναργῆ εἰκόνα τοῦ τέλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου, σὰν αὐτὴ ποὺ βρίσκουμε στὰ κείμενα τοῦ ἰδίου τοῦ Ίουλιανού. Στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Γαλατίας Ἀρσάκιο ὁ Ίουλιανὸς περιγράφει μὲ τὰ πιὸ μελανὰ χρώματα τὴν παρακμὴ τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ποὺ παραδέχεται ἀνοικτὰ ὅτι ὀφείλεται στὴ ραθυμία τῶν ἰδίων τῶν ὀπαδῶν τῆς. Ἡ παρακμὴ αὐτὴ ἦταν τόσο μεγάλη, ὥστε, ὅπως γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ ἴδιος, *«πρὶν ἀπὸ λίγο μόλις καιρὸ δὲν τολμοῦσε κανεὶς οὔτε κἂν νὰ εὐχθῆι τὴν τόσο μεγάλη μεταβολὴ σὲ τόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα».*¹⁴ Καὶ ὁ Ίουλιανὸς δὲν σταματᾷ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ καλεῖ τὸν Ἀρσάκιο καὶ ἐν γένει τοὺς ἐθνικοὺς νὰ μιμηθοῦν τὸν ζῆλο τῶν χριστιανῶν, ὁμολογώντας εὐθαρσῶς ὅτι *«τὴν ἀθεότητα (δηλαδὴ τὸν χριστιανισμό!) τὴν αὐξήσε κατ' ἐξοχὴν ἢ φιλανθρωπία πρὸς τοὺς ξένους καὶ ἢ φροντίδα σχετικὰ μὲ τὶς ταφές τῶν νεκρῶν καὶ ἢ ὑποκριτικὴ σεμνότης τοῦ βίου».*¹⁵ Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἀρχιερέα Θεόδωρο ὁ Ίουλιανὸς ἀποδίδει τὴ μεγάλη ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ φιλανθρωπία τῶν χριστιανῶν πρὸς τοὺς φτωχοὺς, γιὰ τοὺς ὁποῖους ἀδιαφοροῦσαν οἱ ἐθνικοὶ ἱερεῖς.¹⁶ Ὁμοίως καὶ στὸ παράδοξο ἔργο του, τὸν *Ἀντιοχικὸ ἢ Μισοπώγωνα*, ὁ Ίουλιανὸς μέμφεται ἀνοικτὰ τοὺς Ἀντιοχεῖς, διότι ἐπέτρεπαν στὶς γυναῖκές τους νὰ βοηθοῦν ἀπὸ τὴν περυσία τους τοὺς φτωχοὺς πρὸς δόξαν τῆς «ἀθεότητος» (δηλαδὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ!).¹⁷

Ἄν ὁ δελφικὸς χρησμός μᾶς εἶδε μία παραστατικὴ εἰκόνα τοῦ τέλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἢ εἰκόνα αὐτὴ ὡχρῖα μπροστὰ στὴν εἰκόνα ποὺ μᾶς δίδει ὁ ἴδιος ὁ Ίουλιανὸς γιὰ τὴν ἀπογοήτευση ποὺ δοκίμασε στὴν Ἀντιόχεια. Ἡ Ἀντιόχεια ἦταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ μία ἀπὸ τὶς πιὸ πλούσιες καὶ ἀκμαῖες πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ πληθυσμὸ ποὺ ὑπερέβαινε τοὺς ὀκτακοσίους χιλιάδες (800.000) κατοίκους· ὁ Ίουλιανὸς

μάλιστα σχεδιάζε να μεταφέρει στην 'Αντιόχεια την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, αλλά εκεί άκριβώς έμελλε να γνωρίσει μία σειρά από απογοητεύσεις, εκ τών οποίων ή πιό χαρακτηριστική για τó θέμα μας είναι ή έξης:

Σε ένα προάστιο τής 'Αντιοχείας, τή Δάφνη, υπήρχε ένας φημισμένος περικαλλής ναός του 'Απόλλωνος, του οποίου τόν σιγκό κοσμοῦσε ένα υπέροχο χρυσελεφάντινο άγαλμα του θεοῦ, φιλοτεχνημένο από τόν διάσημο γλύπτη Βρούξι. Τήν ήμέρα τής έτήσιας έπισήμου έορτής του 'Απόλλωνος ó 'Ιουλιανός ξεκίνησε για τόν ναό, προσδοκώντας να άπολαύσει εκεί τόν πλοῦτο και τή φιλοτιμία τών 'Αντιοχείων. 'Όπως ó ίδιος παραδέχεται, καθ' όδόν προς τόν ναό όραματιζόταν, «*ώσπερ όνειράτα όρών*», τήν πομπή τών πιστών, τς άρχες τής πόλεως, τά πλήθη τών ιερέων, τς σπονδές και τά θυμιάματα, τούς χορούς τών εφήβων με τς θεοπρεπείς ψυχές και τά μεγαλοπρεπή λευκά ένδύματα. 'Αντ' αυτών, μόλις έφθασε στόν ναό, δέν αντίκρουσε παρά μία πλήρη έρήμωση. Φαντάσθηκε για λίγο -ó ίδιος τά γράφει αυτά- ότι στεκόταν έξω από τó τέμενος, και τά συγκεντρωμένα πλήθη είχαν στραμμένο τó βλέμμα τους πάνω του, τιμώντας τον ως άρχιερέα, και άνέμεναν από αυτόν τó σύνθημα, για να άρχίσουν τή μεγαλοπρεπή έορτή.¹⁸ Γρήγορα όμως προσγειώθηκε εκ νέου στήν απογοητευτική γι' αυτόν πραγματικότητα: άντι για τά πλήθη τών πιστών, ένας μόνον ήλικιωμένος ιερεύς βρισκόταν στόν έρημο ναό, και μόνος αυτός έκανε τήν τελετή, μόνος με τά ίδια του τά χέρια έτέλεσε και τή θυσία, θυσιάζοντας στόν θεό μία και μόνη χήνα, πού και αυτή τήν είχε φέρει ó ίδιος από τó σπίτι του. 'Η δραματική κορύφωση του γεγονότος έρχεται τή στιγμή πού ó αυτοκράτορας άπευθύνεται στόν ήλικιωμένο ιερέα και τόν έρωτá τί θυσία θά προσφέρει ή πόλη για τήν έπίσημη έτήσια έορτή του 'Απόλλωνος, και ó ιερεύς άπαντá: «*Εγώ έχω έλθει φέροντας από τó σπίτι μου μία χήνα για θυσία στόν*

θεό, ή πόλη όμως για φέτος δέν έχει έτοιμάσει τίποτε».¹⁹

'Η άλήθεια, λοιπόν, τήν όποία όι άρχαιολάτρες ύμνητές του 'Ιουλιανού δέν μπορούν να καλύψουν, όσο και άν όι ίδιοι άρνούνται να τήν δούν, είναι ότι τήν έποχή του 'Ιουλιανού ή άρχαία θρησκεία είχε ήδη πεθάνει. Μολονότι λίγες μόλις δεκαετίες χώριζαν τούς χριστιανούς από τούς τελευταίους διωγμούς κατά τών χριστιανών, σε αυτές τς λίγες δεκαετίες ή ειδωλολατρεία είχε συρρικνωθεί παρά πάσαν προσδοκίαν, και έπνεε ήδη τά λóισθια. 'Ο 'Ιουλιανός δέν μόρεσε ή δέν θέλησε να καταλάβει ότι ó άρχαίος κόσμος είχε πεθάνει όριστικά.

'Αλλά υπάρχει και κάτι άλλο, πού έξηγει περαιτέρω τή στάση τών χριστιανών έναντι του 'Ιουλιανού. Όι χριστιανοί τών πρώτων αιώνων ζούσαν πιό έντονα από τήν έποχή μας τó μήνυμα τής πίστεως: ó Χριστιανισμός δέν είχε προλάβει άκόμη να «παλιώσει», και όι χριστιανοί βίωναν πραγματικά αυτό πού κανονικά θά ώφείλαμε να βιώνουμε και έμεις σήμερα, ότι δηλαδή ó Χριστιανισμός είναι ή άποκεκαλυμμένη άλήθεια, και μάλιστα ή άλήθεια πού σφύζει. Στά μάτια τών χριστιανών τής έποχής ó 'Ιουλιανός εκπροσωπούσε τήν ύβρη, ήταν δηλαδή ένας άνθρωπος πού είχε γνωρίσει τήν άλήθεια πού σφύζει, είχε επί μακρόν υποκριθεί ότι τήν άσπαζόταν, και μολαταῦτα με τήν πρώτη εύκαιρία τής είχε γυρίσει τήν πλάτη και είχε στραφεί άνοικτá έναντίον τής. Έξ οῦ και μία πολῦ γνωστή και έκφραστική στιχομυθία: 'Ο 'Ιουλιανός σε έπιστολή του προς χριστιανούς έπισκόπους εκαυχάτο ότι είχε συνειδητá άπορρίψει τόν χριστιανισμό, γνωρίζοντάς τον: «*Ανέγνω, έγνων, κατέγνω*»,²⁰ όπως έγγραφε σιωπικά: ó Μέγας Βασίλειος άπάντησε σε αυτόν τόν κομπασμό του αυτοκράτορα έπιγραμματικά: «*Ανέγνωσ άλλ' οῦκ έγνωσ εί γάρ έγνωσ, οῦκ άν κατέγνωσ*».²¹

Μ' όλα όμως όσα είπαμε παραπάνω, δέν θά μπορέσουμε να καταλάβουμε τήν άποστροφή τών χριστιανών προς τó πρόσωπο

του Ίουλιανού, ἐὰν δὲν ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἐπὶ Ίουλιανού ὁ Χριστιανισμὸς ὑπέστη ἕναν πραγματικὸ διωγμὸ, ἔστω καὶ διαφορετικὸ κατὰ τὴ μορφή ἀπὸ ὄλους τοὺς προηγουμένους. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ θὰ μιλήσουμε στὸ προσεχὲς δεῦτερο μέρος τῆς μελέτης μας γιὰ τὸν Ίουλιανό.

ΔΡ. ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Κ. Παπαρηγόπουλος, *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Γ', μέρ. 6' (=διελλίο ὄγδοο), Ἐκδοοὶς 8η, Ν. Δ. Νίκας Α. Ε., 537.
2. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. W. Bright, Γ' 1.115 - 118· Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez καὶ G. C. Hansen, Ε', α' 2.4 - 6.
3. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, ὁ. π., Γ' 21.18 - 21.
4. Ίουλιανού, *Εἰς τὸν βασιλέα Ἥλιον πρὸς Σαλούστιον*, ed. C. Lacombade, *L' empereur Julien Ouvres complètes*, vol. 2.2, Les Belles Lettres, Paris 1964, 100 - 138.
5. Ίουλιανού, ὁ. π., 1.5 - 6.
6. Ίουλιανού, *Ἐπιστολὴ ΡΙΑ'*. Ἀλεξανδρεῦσιν, ed. N. Bidez, 47 - 58: «Μόνοι τῆς ἐξ Ἥλιου κατιούσης αὐγῆς ἀναισθητῶς ἔχετε; μόνοι θέρος οὐκ ἴστε καὶ χειμῶνα παρ' αὐτοῦ γινόμενον; μόνοι ζογογνούμενα καὶ κινούμενα παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα; τὴν δὲ ἐξ αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ δημιουργὸν τῶν ὄλων Σελήνην οὐσαν οὐκ αἰσθάνεσθε πόσων ἀγαθῶν αἰτία τῇ πόλει γίνεται; Καὶ τούτων μὲν τῶν θεῶν οὐδένα προσκυνεῖν τολμάτε, ὃν δὲ οὔτε ἡμεῖς οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἐωράκασι Ἰησοῦν, οἴεσθε χρῆναι θεὸν λόγον ὑπάρχειν; ὃν δὲ ἐξ αἰῶνος ἅπαν ὄρα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ βλέπει καὶ σέβεται καὶ σεβόμενον εὖ πράττει, τὸν μέγαν Ἥλιον λέγω, τὸ ζῶν ἄγαλμα καὶ ἐμψυχον καὶ ἔνουν καὶ ἀγαθοεργὸν τοῦ νοητοῦ πατρὸς***».
7. Βλ. τὴν ἐξήμνηση τοῦ Ίουλιανού στὸ Ammiani Marcellini, *Resum gestarum libri qui supersunt*, ed. John C. Rolfe, The Loeb Classical Library, XXV: 4.
8. Ammiani Marcellini, ὁ. π., XXV: 4:17.
9. Κ. Παπαρηγόπουλοῦ, ὁ. π., τόμ. Γ', μέρ. 6' (=διελλίο ὄγδοο), 541.
10. Christopher Gérard, "Introduction" στὸ *L' empereur Julien. Contre les Galilées. Une imprécation contre le christianisme*, Editions Ousia, Bruxelles 1995, 14 - 15.
11. Christopher Gérard, ὁ. π., 16.
12. *Anthologiae Graecae Appendix*, ed. E. Cougny, Didot, Paris 1890, 122.1 - 3.
13. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοψις ἱστοριῶν*, ed. J. - P. Migne, *PG* 121, 580.13 - 19.
14. Ίουλιανού, *Ἐπιστολὴ ΠΔ'*. Ἀρσакίω ἀρχιερεὶ Γαλατίας, ed. J. Bidez, 1 - 6: «"Ο" Ἑλληνας οὕτω πράττει κατὰ λόγον, ἡμῶν ἕνεκα τῶν μετιόντων αὐτόν· τὰ γὰρ τῶν θεῶν λαμπρὰ καὶ μεγάλα καὶ κρείττονα πάσης μὲν εὐχῆς, πάσης δὲ ἐλπίδος (ἵλεως ἔστω τοῖς λόγοις ἡμῶν Ἀδράστεια)· τὴν γὰρ ἐν ὀλίγῳ τοσαύτην καὶ τηλικαύτην μεταβολὴν οὐδὲ εὐξασθαί τις ὀλίγῳ πρότερον ἐτόλμα».
15. Ίουλιανού, ὁ. π., 6 - 11: «Τί οὖν; ἡμεῖς οἰόμεθα ταῦτα ἀρκεῖν, οὐδὲ ἀποβλέπομεν ὡς μάλιστα τὴν ἀθεότητα συνήξεμεν ἢ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπία καὶ ἢ περὶ τὰς ταφὰς τῶν νεκρῶν προμήθεια καὶ ἢ πεπλασμένη σεμνότης κατὰ τὸν βίον; Ὡς ἕκαστον οἴομαι χρῆναι παρ' ἡμῶν ἀληθῶς ἐπιτηδεύεσθαι».
16. Ίουλιανού, *Ἐπιστολαὶ ΠΘ' 2*. Θεοδώρῳ ἀρχιερεῖ, ed. J. Bidez, 463 - 467: «Ἐπειδὴ γὰρ, οἴμαι συνέβη τοὺς πένητας ἀμελεῖσθαι παροραμένους ὑπὸ τῶν ἱερέων, οἱ δυσσοεῖς Γαλιλαῖοι κατανοήσαντες ἐπέθεντο ταύτῃ τῇ φιλανθρωπία, καὶ τὸ χεῖριστον τῶν ἔργων διὰ τοῦ δοκοῦντος τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐκράττησαν».
17. Ίουλιανού, *Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπάγων*, ed. C. Lacombade, 35.19 - 25: «Νυνὶ δὲ ἡμῶν ἕκαστος ἐπιτρέπει μὲν τῇ γυναικὶ πάντα ἐκφέρειν ἐνδοθεν εἰς τοὺς Γαλιλαίους καὶ τρέφουσαι ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ἐκεῖνα τοὺς πένητας, πολλὴ τῆς ἀθεότητος ἐργάζονται θαῦμα πρὸς τοὺς τῶν τοιοῦτων δεομένους (ἔστι δὲ οἴμαι τοιοῦτον τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων γένος)».
18. Ίουλιανού, ὁ. π., 34.7 - 21: «Δεκάτῳ γὰρ που μηνὶ τῷ παρ' ἡμῶν ἀριθμουμένῳ (Λοῦν οἴμαι τοῦτον ἡμεῖς προσαγορεύετε) τοῦ θεοῦ τούτου (ἐνν. τοῦ Ἀπόλλωνος) πάτριός ἐστιν ἑορτή, καὶ ἔδει ἀσπουδῆ πρὸς τὴν Δάφνην ἀπαντᾶν. Ἐγὼ μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ Κασίου Διὸς ἐπὶ τοῦτο ἔδραμον, οἰόμενος ἐνταῦθα μάλιστα τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς φιλοτιμίας ἡμῶν ἀπολαύσειν. Εἶτα ἀνέπλαττον παρ' ἐμαυτῷ πομπήν, ὡσπερ ὄνειρατα ὄρων, ἱερεῖα καὶ σπονδὰς καὶ χοροὺς τῷ θεῷ καὶ θυμιάματα καὶ τοὺς ἐφήβους ἐκεῖ περὶ τὸ τέμενος θεοπρεπέστατα μὲν τὰς ψυχὰς κατεσκευασμένους, λευκῇ δὲ ἐσθήτῃ καὶ μεγαλοπρεπεῖ κεκοσμημένους. Ὡς δὲ εἰσὼ παρήλθον τοῦ τεμένου, οὔτε θυμιάματα κατέλαβον οὔτε πόπανον οὔτε ἱερεῖον. Αὐτῶν μὲν οὖν θαύματα καὶ ὦμην ἔξω τοῦ τεμένου εἶναι, περμένειν δὲ ἡμᾶς, ἐμὲ δὲ τὴν πόλιντας ὡς ἀρχιερέα, τὸ σύνθημα παρ' ἐμοῦ».
19. Ίουλιανού, ὁ. π., 34.21 - 24: «Ἐπεὶ δὲ ἡρόμην τί μέλλει θῆναι ἢ πόλις ἐνιαύσιον ἑορτὴν ἀγοῦσα τῷ θεῷ, ὁ ἱερεὺς εἶπεν· "ἐγὼ μὲν ἦκα φέρων οἰκοθεν τῷ θεῷ χῆνα ἱερείου, ἢ πόλις δὲ τὰ νῦν οὐδὲν ἡντρέπισται"».
20. Ίουλιανού, *Ἐπιστολὴ ΠΝΖ'*, ed. J. Bidez, 3.
21. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez καὶ G. C. Hansen, Ε', ιη' 7.3 - 8.2.

ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

*Κύριος ἔδωκεν τοῖς ἀνθρώποις ἐπιστήμην
ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ.*

(Σοφία Σειράκ, κεφ. λη', στ. 6)

Α'

Λέγοντας *Επιστήμη* στο άρθρο αυτό θα ἔννοῦμε τις θετικές ἢ φυσικές ἐπιστήμες καὶ μάλιστα χωρὶς τις κάθε εἶδους ἐφαρμογές τους. Ἔτσι ἀποκλείουμε ἀπὸ τὴ συζήτησή μας ὄχι μόνο τοὺς κλάδους τῆς τεχνολογίας, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἰατρικὴ στὸ βαθμὸ πού αὐτὴ ἢ τελευταία δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ νὰ γνωρίσει τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ νὰ τὸν θεραπεύσει. Ἀντίθετα, ἢ Ἀνατομία καὶ ἢ Φυσιολογία, ὡς κλάδοι τῆς Ἀνθρωπολογίας εἶναι καὶ κλάδοι τῆς Βιολογίας καὶ ἐπομένως κλάδοι τῆς Ἐπιστήμης, ὅπως εἶναι ἢ Φυσικὴ, ἢ Χημεία, ἢ Γεωλογία, ἢ Ἀστρονομία, κ.λ.π., ἐνῶ π.χ., ἢ Διαστημικὴ δὲν εἶναι.

Ἡ Ἐπιστημολογία, ὁ περὶ Ἐπιστήμης λόγος, εἶναι ὁ πλέον ἐνδιαφέρον κλάδος τῆς Γνωσιολογίας στὶς μέρες μας. Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ εἶναι φυσικὰ προσωπικὴ, δικαιολογεῖται ὅμως ἀπὸ τὴν τεράστια ἀνάπτυξη τῆς Ἐπιστήμης στὸν αἰῶνα πού μόλις τέλειωσε. Καὶ ἡ ἀνάπτυξη αὐτὴ ἀναμένεται νὰ συνεχιστεῖ μὲ ταχύτερους ρυθμούς στὸν 21ο αἰῶνα πού μόλις ἄρχισε.

Τὰ ἐρωτήματα τῆς Ἐπιστημολογίας σχετικὰ μὲ τὴ μέθοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, δηλαδὴ τὴ διαδικασία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας, καὶ τὴ στάση πού πρέπει νὰ τηρεῖ ὁ ὀρθόδοξος φυσικὸς ἐπιστήμονας εἶναι πάμπολλα. Θέλοντας, ὅμως, νὰ ταξινομήσουμε τὰ ἐρωτήματα αὐτά, συναντᾶμε σοβαρὲς δυσκολίες πού ὀφείλονται στὸ ὅτι μίᾳ Ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐπιστημολογία θὰ

πρέπει νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν πρόκληση τῶν καιρῶν. Δὲν εἶναι -ιστορικά- ἢ πρώτη Ἐπιστημολογία καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ πάνω στὰ ἤδη ὑπάρχοντα ζητήματα. Σὲ μίᾳ δευτέρῃ φάση, ἢ Ὀρθόδοξη Ἐπιστημολογία θὰ μπορέσει, ἐνδεχομένως, νὰ θέσει τὰ ἐρωτήματα μὲ διαφορετικὴ διάταξη καὶ προοπτικὴ, κυριολεκτικὰ μὲ μίᾳ ἱεραρχία. Πρὸς τὸ παρόν, χωρὶς νὰ εἶναι ὁ οὐραγὸς τῶν ἐξελίξεων, πρέπει νὰ ἀπαριθμήσει τὰ προβλήματα καὶ τις πρὸ αὐτῆς Ἐπιστημολογίες, πρὶν προσπαθήσει νὰ τὰ βάλει σὲ κατηγορίες.

Τὸ ἄρθρο αὐτὸ¹ εἶναι μίᾳ ἀπόπειρα γιὰ νὰ περιγραφοῦν καὶ νὰ ἀξιολογηθοῦν οἱ μὴ ὀρθόδοξες Ἐπιστημολογίες πού κυριάρχησαν κατὰ τὸν 20ο αἰῶνα. Πιστεύουμε ὅτι ἔτσι ἀνοίγεται ὁ δρόμος γιὰ τὴν πλήρη ἀνάπτυξη μιᾶς Ὀρθόδοξης Ἐπιστημολογίας.²

Ὅσο γιὰ τὴν ἱεράρχηση (κυριολεκτικὰ) τῶν ἐπιστημολογικῶν θεμάτων, αὐτὴ ἴσως ἀποτελεσεῖ ἀντικείμενο μεταγενέστερης ἐργασίας.

Ἡ παρουσίαση τῶν ἀπόψεων ἄλλων ἐπιστημολόγων, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σὲ πολλοὺς ὀγκώδεις τόμους μέσα σὲ μίᾳ μόνο ἐνότητα, πού μάλιστα ἐμπεριέχει ἀναγκαστικὰ καὶ μίᾳ σύντομῃ κριτικῇ, εἶναι μίᾳ ἐργασία τουλάχιστο ἐπικίνδυνη. Ἐλλοχεύει παντοῦ ὁ κίνδυνος τῆς ὑπεραπλούστευσης, τῆς ὑποτίμησης καὶ τῆς ἀδικίας. Τὸ ἐπιχειροῦμε, ὅμως, ὄχι μόνο γιὰτὶ εἶναι ἀναπόφευκτο, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ κάθε συγγραφέας θέλει -σὲ τελευταία ἀνάλυση- νὰ μει-

νουν στους αναγνώστες του λίγα χαρακτηριστικά συμπεράσματα ενός βιβλίου, δεν μπορεί να απαιτεί περισσότερα. Θα αναζητήσουμε αυτά ακριβώς τα συμπεράσματα με ένα επιπλέον πλεονέκτημα: Έλπίζουμε να φωτισθούν επαρκώς από την ορθόδοξη θεολογία, έτσι ώστε να μη χρειαστεί να γνωρίσουμε όλες τις λεπτομέρειες παρά μόνο όσες είναι απόλυτα αναγκαίες.³

Παρουσιάζοντας τις θέσεις μερικῶν μεγάλων επιστημολόγων του εικοστού αιώνα δεν εξαντλούμε, βέβαια, όλες τις επιστημολογικές απόψεις. Δεν αγνοούμε ότι ἡ Ἐπιστημολογία πέρασε από πολλές φάσεις και νέες ιδέες εμφανίζονται καθημερινά σε διάφορα πανεπιστήμια και κέντρα ἔρευνῶν, φυσικά και στην Ελλάδα. Ὅμως πιστεύουμε ότι οἱ επιστημολόγοι πού θά μᾶς ἀπασχολήσουν (ἂν καί ἤδη νεκροί) εἶναι αὐτοὶ πού δημιούργησαν τὸ πλαίσιο ὅλων τῶν σημαντικῶν ἀναζητήσεων καὶ προβληματισμῶν κατὰ τὸν αἰῶνα πού πέρασε. Ἡ σημερινή (μὴ ορθόδοξη) κριτική τῶν τάσεων αὐτῶν δὲν ξεφεύγει ριζικά ἀπὸ τὸ περιγράμμα πού ἔχουν χαράξει. Κι ὅταν δείξουμε, ὅπως ἐλπίζουμε, τὶς βασικὲς ἀδυναμίες τῶν θέσεών τους, θά ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἡ ορθόδοξη φιλοσοφική σκέψη πρέπει νὰ στραφεῖ πρὸς ἐντελῶς διαφορετικὲς κατευθύνσεις.

5α. Λογικός ἐμπειρισμὸς ἢ νεοθετικισμὸς.

Πρόκειται γιὰ μιὰ φιλοσοφική τάση πού ξεκίνησε με τὸν περίφημο “Κύκλο τῆς Βιέννης”. Ἦταν μιὰ ομάδα φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων με φιλοσοφικά ἐνδιαφέροντα πού πραγματοποίησε ἐβδομαδιαίες συναντήσεις στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης ἀπὸ τὸ 1925 ὡς τὸ 1936. Κεντρικὴ φυσιογνωμία τῆς ομάδας ἦταν ὁ φυσικός καὶ φιλόσοφος Moritz Schlick, ἐνῶ μέλη τοῦ κύκλου ὑπῆρξαν οἱ Carnap, Feigl, Frank, Hahn, Neurath, Waismann καὶ ἄλλοι.

Βασικὴ θέση τοῦ νεοθετικισμοῦ εἶναι ὅτι οἱ αἰσθήσεις εἶναι ἀλάνθαστες πηγὲς πληροφορίας καὶ ἐπομένως τὰ θεωρητικὰ σχή-

ματα ἐρμηνείας τῶν πειραματικῶν δεδομένων πρέπει νὰ ἐλέγχονται με τὴ διαδικασία τοῦ πειράματος. Ἡ λειτουργία τῶν ὀργάνων μέτρησης -πὺ παρεμβάλλονται μεταξὺ τῆς πραγματικότητας καὶ τῶν αἰσθήσεων- θεωρεῖται δεδομένη καὶ ἀδιαμφισβήτητη. Τὸ κρίσιμο στοιχεῖο γιὰ τὸ νεοθετικισμὸ εἶναι ἡ δυνατότητα διατύπωσης μιᾶς θεωρίας,⁴ δηλαδή ἐνὸς συνόλου προτάσεων πού συστηματοποιοῦν κάποιους φυσικούς νόμους ἐπιτυγχάνοντας μιὰ γενικευμένη θεωρηση ἐνὸς φυσικοῦ συστήματος (πὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ ταυτιστεῖ κάποτε με ὀλόκληρο τὸ Σύμπαν). Ἡ θεωρία πρέπει νὰ ὑποδεικνύει καὶ τὸν τρόπο ἐπαλήθευσής της. Φανερό εἶναι, ὅμως, ὅτι ἡ δυνατότητα αὐτὴ ἀνάγεται σὶς ἰκανότητες τῆς χρησιμοποιούμενης γλώσσας καὶ τοὺς λογικούς περιορισμοὺς πού ἐπιβάλλει τὸ συντακτικὸ της.

Ὅμως, οἱ ἔννοιες πού βοηθοῦν στὴ διατύπωση μιᾶς θεωρίας ἔχουν συγκεκριμένο περιεχόμενο, ἄσχετο πρὸς τὴν ἴδια τὴ θεωρία. Τὸ νόημα τῶν ὄρων τῆς θεωρίας εἶναι ἐμπειρικά γνωστὸ ἀπὸ προηγούμενες χρήσεις τους. Μόνον οἱ ἀνερμήνευτες ἐμπειρικὰ ἔννοιες μπορεῖ νὰ προσδιοριστοῦν λογικο-συντακτικά. Αὐτὸ ὑπονομεύει τὸ ρόλο τοῦ ἀξιωματικοῦ μέρους τῆς θεωρίας,⁵ δηλαδή τοῦ συνόλου ἀπὸ τὶς προτάσεις πού θεωροῦνται ὀρθὲς χωρὶς ἀπόδειξη (ὅπως, π.χ., τὶς προτάσεις πού ἀφοροῦν τὰ ὄργανα μέτρησης). Συνεπῶς, μαζί με τὸ ἀξιωματικὸ μέρος τῆς θεωρίας γίνεται μετα-φυσικά δεκτὸ καὶ τὸ νόημα μερικῶν λέξεων πού ἡ ἴδια ἢ ἔρευνα μπορεῖ νὰ ἀλλοιώσει.

Ἐπομένως, ὁ νεοθετικισμὸς ἐρμηνεύει ἐπιτυχημένα τὴν ἐπιστημονικὴ διαδικασία ἐφ' ὅσον τὸ περιεχόμενο τῶν χρησιμοποιούμενων ὄρων παραμένει ἀμετάβλητο, δηλαδή κατὰ τὴ φάση πού σήμερα λέγεται (σο)-σωρευτική. Βέβαια, ὅταν ἡ θεωρία μεταβάλλεται, τότε οἱ προγενέστερες προτάσεις της δὲν χάνουν τὴν ἀξία τους,⁶ ἔστω καὶ ἂν ἀνακαλύπτουμε τὸ περιορισμένο πεδίο ἐφαρμογῆς της. Τὸ βασικὸ πρόβλημα τοῦ

νεοθετικισμού είναι ή έπαρκής περιγραφή τής αλλαγής μιās έπιστημονικής θεωρίας,⁷ δηλαδή ή μη σωρευτική φάση τής έπιστήμης.

Ή πλειοψηφία τών φυσικών έπιστημόνων εδώ και πολλές δεκαετίες αποδέχεται σιωπηρά τόν νεοθετικισμό. Αυτό δέν γίνεται από μιάν έλλειψη έναλλακτικής πρότασης, αλλά από μιάν παθητική αποδοχή όρων πού δέν όρίζονται και άξιωμάτων πού δέν διατυπώνονται. Οι όροι, βέβαια, αλλοιώνονται με τήν πάροδο τού χρόνου, αλλά ό κάθε νέος έπιστήμονας υποχρεώνεται νά ξεκινήσει τήν έρευνητική του σταδιοδρομία με μιάν συστηματική μελέτη μονογραφιών πού όδήγησαν στό status quo τής έποχής του. Μερικές φορές, μάλιστα, δέν άρκει ούτε ή ιστορική άναδρομή για τήν εύρεση τών όρισμών όλων τών όρων πού χρησιμοποιούνται σέ ένα πεδίο έρευνας. Άλλά ό μαθητευόμενος έρευνητής συνηθίζει σταδιακά στή χρήση άκόμη και όρων πού δέν κατανοεί πλήρως. Έτσι ό νεοθετικισμός δέν είναι μιάν συνειδητή έπιλογή, αλλά μάλλον τόν μόνο φιλοσοφικό σύστημα πού δικαιολογεί τήν άδράνεια όσων φυσικών έπιστημόνων ίκανοποιούνται με μιάν συμβατική χρήση λέξεων προκειμένου νά προχωρήσουν γρήγορα στό τεχνικό μέρος τής έργασίας τους, στους ύπολογισμούς και τά πειράματα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας χρήσης τού νεοθετικισμού από “πρακτικούς άνθρώπους” είναι ή έπίκληση τής περιφημής “έρμηνείας τής Κοπεγχάγης” από πολλούς φυσικούς πού εργάζονται σέ θέματα σχετικά με τά θεμέλια τής Κβαντομηχανικής. Δέν είναι εδώ ό κατάλληλος χώρος για νά παρουσιάσουμε τά προβλήματα πού άπασχόλησαν τούς κύκλους φυσικών τής Κοπεγχάγης (κυρίως πριν τόν 1927, αλλά και μέχρι τόν 1930, όταν εξέχουσα φυσιογνομία ήταν ό Niels Bohr) και τίς λύσεις πού προτάθηκαν.⁸ Σημασία έχει για μās ότι πολλοί “πρακτικοί έπιστήμονες” θεωρούν ότι ή “έρμηνεία τής Κοπεγχάγης” σημαίνει πώς κάθε τι πού δέν μπορεί νά παρατηρηθεί δέν ύπάρ-

χει.⁹ Ό Heisenberg, για παράδειγμα, έγραψε σχετικά ότι “ή άντικειμενική άλήθεια έχει έξατμισθεί”.¹⁰ Βέβαια, συχνά δίνονται προσεκτικές διατυπώσεις όπως ή ακόλουθη πού άνήκει στό φιλόσοφο και φυσικό C. H. von Weizsaecker.¹¹

“Αυτό πού παρατηρείται σίγουρα ύπάρχει για ό,τι δέν παρατηρείται είμαστε έλεύθεροι νά κάνουμε κατάλληλες παραδοχές. Χρησιμοποιούμε αυτή τήν έλευθερία για νά αποφύγουμε παράδοξα”.

Στήν πράξη όμως, συχνά άκούγεται ότι φυσικά μεγέθη πού δέν μπορούν νά μετρηθούν δέν μπορούν ούτε νά όρισθούν(!);¹² άγνοώντας άκόμη και τόν γεγονός ότι μαθηματικά πρώτα δίνονται οι όρισμοί έννοιών και μετά τά θεωρήματα ύπάρξεως. Και βέβαια, όλη αυτή ή «φιλοσοφία» τών άδρανών έπιστημόνων συνδέεται με τόν (νεο)θετικισμό.¹³ Παρ’ όλα αυτά, σπουδαίοι έπιστήμονες, όπως ό Feynman, τόνιζαν συχνά ότι ή άνακρίβεια στις μετρήσεις κάποιων μεγεθών δέν συνεπάγεται και ύποχρέωση νά μη μιλούμε γι’ αυτές.¹⁴

56. Ό Popper και ή διαψευσιμότητα.

Είναι προφανής ή σημασία πού έχει και στις θετικές έπιστήμες ή ικανότητα προβλέψεων μιās θεωρίας και έπομένως και ή ικανότητα διάψευσης (έπιλάθευσης) τής ίδιας τής θεωρίας. Όμως εδώ πρέπει νά δοϋμε τούς συγκεκριμένους συλλογισμούς πού τόν όδηγούν στή θέση αυτή.

Ό Karl R. Popper χαρακτηρίζει τόν έαυτό του ως ρεαλιστή ύπηρεξαν φορές πού αυτοχαρακτηρίστηκε ως άπλοϊκός (naive) ρεαλιστής¹⁵ και άλλες ως μεταφυσικός ρεαλιστής.¹⁶ Τό περιεχόμενο όμως πού δίνει στή λέξη “ρεαλιστής” ό Popper είναι πολύ ειδικό. Είναι αυτό πού τού έπιτρέπει νά αναφέρεται στή συνείδηση (και άκόμη στόν κόσμο τών συνειδήσεων) χωρίς νά διευκρινίζει άν αυτή είναι έπιφανόμενο τής ύλης ή κάτι ριζικά διαφορετικό. Οι συνειδήσεις συνιστούν για τόν Popper τόν λεγόμενο δεύτερο κόσμο, κάτι πέραν τού πρώτου άντι-

νουν στους αναγνώστες του λίγα χαρακτηριστικά συμπεράσματα ενός βιβλίου, δέν μπορεί νά απαιτεί περισσότερο. Θά αναζητήσουμε αὐτά ἀκριβῶς τὰ συμπεράσματα μὲ ἓνα ἐπιπλέον πλεονέκτημα: Ἐλπίζουμε νά φωτισθοῦν ἐπαρκῶς ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἔτσι ὥστε νά μὴ χρειαστεῖ νά γνωρίσουμε ὅλες τὶς λεπτομέρειες παρὰ μόνο ὅσες εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖες.³

Παρουσιάζοντας τὶς θέσεις μερικῶν μεγάλων ἐπιστημολόγων τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα δέν ἐξαντλοῦμε, βέβαια, ὅλες τὶς ἐπιστημολογικὲς ἀπόψεις. Δέν ἀγνοοῦμε ὅτι ἡ Ἐπιστημολογία πέρασε ἀπὸ πολλὲς φάσεις καὶ νέες ιδέες ἐμφανίζονται καθημερινὰ σὲ διάφορα πανεπιστήμια καὶ κέντρα ἐρευνῶν, φυσικὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ὅμως πιστεύουμε ὅτι οἱ ἐπιστημολόγοι ποὺ θά μᾶς ἀπασχολήσουν (ἂν καὶ ἤδη νεκροὶ) εἶναι αὐτοὶ ποὺ δημιούργησαν τὸ πλαίσιο ὅλων τῶν σημαντικῶν ἀναζητήσεων καὶ προβληματισμῶν κατὰ τὸν αἰῶνα ποὺ πέρασε. Ἡ σημερινὴ (μὴ ὀρθόδοξη) κριτικὴ τῶν τάσεων αὐτῶν δέν ξεφεύγει ριζικὰ ἀπὸ τὸ περιγράμμα ποὺ ἔχουν χαράξει. Κι ὅταν δεῖξουμε, ὅπως ἐλπίζουμε, τὶς βασικὲς ἀδυναμίες τῶν θέσεών τους, θά ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἡ ὀρθόδοξη φιλοσοφικὴ σκέψη πρέπει νά στραφεῖ πρὸς ἐντελῶς διαφορετικὲς κατευθύνσεις.

5α. Λογικὸς ἐμπειρισμὸς ἢ νεοθετικισμὸς.

Πρόκειται γιὰ μιὰ φιλοσοφικὴ τάση ποὺ ξεκίνησε μὲ τὸν περίφημο “Κύκλο τῆς Βιέννης”. Ἦταν μιὰ ομάδα φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων μὲ φιλοσοφικὰ ἐνδιαφέροντα ποὺ πραγματοποίησε ἐβδομαδιαῖες συναντήσεις στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης ἀπὸ τὸ 1925 ὡς τὸ 1936. Κεντρικὴ φυσιογνωμία τῆς ομάδας ἦταν ὁ φυσικός καὶ φιλόσοφος Moritz Schlick, ἐνῶ μέλη τοῦ κύκλου ὑπῆρξαν οἱ Carnap, Feigl, Frank, Hahn, Neurath, Waismann καὶ ἄλλοι.

Βασικὴ θέση τοῦ νεοθετικισμοῦ εἶναι ὅτι οἱ αἰσθήσεις εἶναι ἀλάνθαστες πηγὲς πληροφορίας καὶ ἐπομένως τὰ θεωρητικὰ σχή-

ματα ἐρμηνείας τῶν πειραματικῶν δεδομένων πρέπει νά ἐλέγχονται μὲ τὴ διαδικασία τοῦ πειράματος. Ἡ λειτουργία τῶν ὀργάνων μέτρησης -ποὺ παρεμβάλλονται μεταξὺ τῆς πραγματικότητας καὶ τῶν αἰσθήσεων- θεωρεῖται δεδομένη καὶ ἀδιαμφισβήτητη. Τὸ κρίσιμο στοιχεῖο γιὰ τὸ νεοθετικισμὸ εἶναι ἡ δυνατότητα διατύπωσης μιᾶς θεωρίας,⁴ δηλαδή ἐνὸς συνόλου προτάσεων ποὺ συστηματικοῦν κάποιους φυσικούς νόμους ἐπιτυγχάνοντας μιὰ γενικευμένη θεωρητικὴ ἐνδοφυσικὴ συστήματος (ποὺ δέν ἀποκλείεται νά ταυτιστεῖ κάποτε μὲ ὀλόκληρο τὸ Σύμπαν). Ἡ θεωρία πρέπει νά ὑποδεικνύει καὶ τὸν τρόπο ἐπαλήθευσής της. Φανερὸ εἶναι, ὅμως, ὅτι ἡ δυνατότητα αὐτὴ ἀνάγεται σὲ τὶς ἰκανότητες τῆς χρησιμοποιούμενης γλώσσας καὶ τοὺς λογικοὺς περιορισμοὺς ποὺ ἐπιβάλλει τὸ συντακτικὸ της.

Ὅμως, οἱ ἔννοιες ποὺ βοηθοῦν στὴ διατύπωση μιᾶς θεωρίας ἔχουν συγκεκριμένο περιεχόμενο, ἄσχετο πρὸς τὴν ἴδια τὴ θεωρία. Τὸ νόημα τῶν ὄρων τῆς θεωρίας εἶναι ἐμπειρικὰ γνωστὸ ἀπὸ προηγούμενες χρήσεις τους. Μόνο οἱ ἀνερμήνευτες ἐμπειρικὰ ἔννοιες μποροῦν νά προσδιοριστοῦν λογικο-συντακτικά. Αὐτὸ ὑπονομεύει τὸ ρόλο τοῦ ἀξιωματικοῦ μέρους τῆς θεωρίας,⁵ δηλαδή τοῦ συνόλου ἀπὸ τὶς προτάσεις ποὺ θεωροῦνται ὀρθὲς χωρὶς ἀπόδειξη (ὅπως, π.χ., τὶς προτάσεις ποὺ ἀφοροῦν τὰ ὄργανα μέτρησης). Συνεπῶς, μαζὶ μὲ τὸ ἀξιωματικὸ μέρος τῆς θεωρίας γίνεται μετα-φυσικὰ δεκτὸ καὶ τὸ νόημα μερικῶν λέξεων ποὺ ἡ ἴδια ἢ ἔρευνα μπορεῖ νά ἀλλοιώσει.

Ἐπομένως, ὁ νεοθετικισμὸς ἐρμηνεύει ἐπιτυχημένα τὴν ἐπιστημονικὴ διαδικασία ἐφ' ὅσον τὸ περιεχόμενο τῶν χρησιμοποιούμενων ὄρων παραμένει ἀμετάβλητο, δηλαδή κατὰ τὴ φάση ποὺ σήμερα λέγεται (σο)-σωρευτικὴ. Βέβαια, ὅταν ἡ θεωρία μεταβάλλεται, τότε οἱ προγενέστερες προτάσεις της δέν χάνουν τὴν ἀξία τους,⁶ ἔστω καὶ ἂν ἀνακαλύπτουμε τὸ περιορισμένο πεδίο ἐφαρμογῆς της. Τὸ βασικὸ πρόβλημα τοῦ

νεοθετικισμού είναι ή έπαρκής περιγραφή της αλλαγής μιās έπιστημονικής θεωρίας,⁷ δηλαδή ή μη σωρευτική φάση τής έπιστήμης.

Η πλειοψηφία τών φυσικών έπιστημόνων εδώ και πολλές δεκαετίες αποδέχεται σιωπηρά τόν νεοθετικισμό. Αυτό δέν γίνεται από μιάν έλλειψη έναλλακτικής πρότασης, αλλά από μιάν παθητική άποδοχή όρων πού δέν όρίζονται και αξιωματών πού δέν διατυπώνονται. Οί όροι, βέβαια, αλλοιώνονται με τήν πάροδο τού χρόνου, αλλά ό κάθε νέος έπιστήμονας υποχρεώνεται νά ξεκινήσει τήν έρευνητική του σταδιοδρομία με μιάν συστηματική μελέτη μονογραφιών πού όδήγησαν στό status quo τής έποχής του. Μερικές φορές, μάλιστα, δέν άρκει ούτε ή ιστορική αναδρομή για τήν εύρεση τών όρισμών όλων τών όρων πού χρησιμοποιούνται σέ ένα πεδίο έρευνας. Άπλά ό μαθητευόμενος έρευνητής συνήθίζει σταδιακά στή χρήση άκόμη και όρων πού δέν κατανοεί πλήρως. Έτσι ό νεοθετικισμός δέν είναι μιάν συνειδητή έπιλογή, αλλά μάλλον τόν μόνο φιλοσοφικό σύστημα πού δικαιολογεί τήν άδράνεια όσων φυσικών έπιστημόνων ικανοποιούνται με μιάν συμβατική χρήση λέξεων προκειμένου νά προχωρήσουν γρήγορα στό τεχνικό μέρος τής έργασίας τους, στους υπολογισμούς και τά πειράματα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας χρήσης τού νεοθετικισμού από “πρακτικούς ανθρώπους” είναι ή έπίκληση τής περιφημής “έρμηνείας τής Κοπεγχάγης” από πολλούς φυσικούς πού εργάζονται σέ θέματα σχετικά με τά θεμέλια τής Κβαντομηχανικής. Δέν είναι εδώ ό κατάλληλος χώρος για νά παρουσιάσουμε τά προβλήματα πού άπασχόλησαν τούς κύκλους φυσικών τής Κοπεγχάγης (κυρίως πριν τόν 1927, αλλά και μέχρι τόν 1930, όταν εξέχουσα φυσιογνομία ήταν ό Niels Bohr) και τίς λύσεις πού προτάθηκαν.⁸ Σημασία έχει για μās ότι πολλοί “πρακτικοί έπιστήμονες” θεωρούν ότι ή “έρμηνεία τής Κοπεγχάγης” σημαίνει πώς κάθε τι πού δέν μπορεί νά παρατηρηθεί δέν υπάρ-

χει.⁹ Ο Heisenberg, για παράδειγμα, έγραψε σχετικά ότι “ή άντικειμενική αλήθεια έχει έξατμισθεί”.¹⁰ Βέβαια, συχνά δίνονται προσεκτικές διατυπώσεις όπως ή ακόλουθη πού άνήκει στό φιλόσοφο και φυσικό C. H. von Weizsaecker.¹¹

“Αυτό πού παρατηρείται σίγουρα υπάρχει για ό,τι δέν παρατηρείται είμαστε έλεύθεροι νά κάνουμε κατάλληλες παραδοχές. Χρησιμοποιούμε αυτή τήν έλευθερία για νά αποφύγουμε παράδοξα”.

Στήν πράξη όμως, συχνά άκούγεται ότι φυσικά μεγέθη πού δέν μπορούν νά μετρηθούν δέν μπορούν ούτε νά όρισθούν(!);¹² άγνωώντας άκόμη και τόν γεγονός ότι μαθηματικά πρώτα δίνονται οί όρισμοί έννοιών και μετά τά θεωρήματα ύπάρξεως. Και βέβαια, όλη αυτή ή «φιλοσοφία» τών άδρανών έπιστημόνων συνδέεται με τόν (νεο)θετικισμό.¹³ Παρ’ όλα αυτά, σπουδαίοι έπιστήμονες, όπως ό Feynman, τόνιζαν συχνά ότι ή άνακρίβεια στις μετρήσεις κάποιων μεγεθών δέν συνεπάγεται και υποχρέωση νά μη μιλούμε γι’ αυτές.¹⁴

56. Ο Popper και ή διαψευσιμότητα.

Είναι προφανής ή σημασία πού έχει και στις θετικές έπιστήμες ή ικανότητα προβλέψεων μιās θεωρίας και έπομένως και ή ικανότητα διάψευσης (έπιλάθευσης) τής ίδιας τής θεωρίας. Όμως εδώ πρέπει νά δοϋμε τούς συγκεκριμένους συλλογισμούς πού τόν όδηγοϋν στή θέση αυτή.

Ο Karl R. Popper χαρακτηρίζει τόν έναντό του ως ρεαλιστή ύπηρεσαν φορές πού αυτοχαρακτηρίστηκε ως άπλοϊκός (naive) ρεαλιστής¹⁵ και άλλες ως μεταφυσικός ρεαλιστής.¹⁶ Τόν περιεχόμενο όμως πού δίνει στή λέξη “ρεαλιστής” ό Popper είναι πολύ ειδικό. Είναι αυτό πού τού επιτρέπει νά αναφέρεται στή συνείδηση (και άκόμη στόν κόσμο τών συνειδήσεων) χωρίς νά διευκρινίζει αν αυτή είναι έπιφαινόμενο τής ύλης ή κάτι ριζικά διαφορετικό. Οί συνειδήσεις συνιστούν για τόν Popper τόν λεγόμενο δεύτερο κόσμο, κάτι πέραν τού πρώτου άντι-

κειμενικῷ κόσμου τῆς ὕλης (ὅπου ἀνήκουν καὶ οἱ ἀνθρώπινοι ὄργανισμοί). Ἀλλὰ τὸ ἀκόμα τολμηρότερο εἶναι ὅτι ὁ Popper προτείνει καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ τρίτου κόσμου ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς ἀντικειμενικὲς ἐπιστημονικὲς γνώσεις.¹⁷ Τὰ ὄρια ποῦ ξεχωρίζουν τὸν δεύτερο ἀπὸ τὸν τρίτο κόσμο εἶναι ἀσαφῆ: Πότε παύει μιὰ ἰδέα νὰ εἶναι ὑποκειμενική, δηλαδή περιεχόμενο μιᾶς συνείδησης; Ἄραγε εἶναι ἀρκετὴ μιὰ δεύτερη συνείδηση, χρειάζεται μιὰ τρίτη ἢ μήπως πρέπει νὰ διαδοθεῖ (ἢ ἰδέα) σὲ χίλιες συνειδήσεις; Γιατὶ ἡ διάδοση καὶ ἀποδοχὴ τῆς ἰδέας ἀπὸ τὶς συνειδήσεις ὄλων τῶν ἀνθρώπων εἶναι προφανῶς ἀδύνατη.

Ἐξάλλου ἡ ἐπίδραση τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνα εἶναι φανερὴ. Ὁ ἴδιος ὁ Popper τὸ ὁμολογεῖ, ἐπισημαίνει ὅμως καὶ μιὰ διαφορὰ.¹⁸

“Ὁ τρίτος κόσμος τοῦ Πλάτωνα ἦταν θεϊκός· δὲν ἄλλαξε καὶ φυσικὰ περιεῖχε μόνο ἀλήθεια. Ὑπάρχει ἐπομένως ἓνα μεγάλο κενὸ ποῦ χωρίζει τὸν δικό του ἀπὸ τὸν δικό μου τρίτο κόσμο: Ὁ δικός μου τρίτος κόσμος εἶναι φτιαγμένος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀλλάζει. Περιέχει ἐκτὸς ἀπὸ ἀληθινὲς θεωρίες καὶ θεωρίες ποῦ εἶναι λανθασμένες καὶ κυρίως (περιέχει) ἀνοιχτὰ προβλήματα, παραδοχές, ἀπορρίψεις”.

Ἐπομένως, τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ κόσμου τῶν ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν τοῦ Popper δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ ἡ ἀντικειμενικότητα. Τὴν ἀλήθεια γιὰ πολλὰ πράγματα δὲν θὰ τὴ μάθουμε ποτέ.¹⁹ Ὅμως, ἡ ἀντικειμενικότητα εἶναι ἄξια προσοχῆς, γιατί συνιστᾷ τὸ σημερινὸ κόσμο τῆς ἐπιστήμης.

Τὸ ἐρώτημα, βέβαια, μετατίθεται τώρα στὴν ἀξία τῶν (ἐνδεχομένως λανθασμένων) ἐπιστημονικῶν θεωριῶν. Ἐκεῖνο ποῦ τοὺς δίνει ἀξία δὲν εἶναι ἡ πιθανότητα νὰ εἶναι ὀρθές, ἀλλὰ ἡ δυνατότητα νὰ προάγουν τὴν ἐπιστήμη. Νὰ γιατί ὁ Popper ἐγκαταλείπει τὴ δυνατότητα ἐπαλήθευσης τῶν φυσικῶν θεωριῶν τοῦ (νεο)θετικισμοῦ καὶ προτείνει τὴ δυνατότητα διάψευσης (ἢ ἐπιλάθευσης).

Ἔτσι ἡ ἀντικειμενικότητα τῶν θεωριῶν θὰ μπορούσε καλύτερα νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς διυποκειμενικότητα. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Popper διαστελλεῖ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τοὺς «θετικιστὲς» καὶ τοὺς «ιδεαλιστὲς»²⁰ ἐλάχιστα συμβάλλει στὸ νὰ τὸν θεωρήσουμε πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀλήθεια.

Στὴν προηγούμενη ἐνότητα ἀναφέραμε ὅτι οἱ περισσότεροι σύγχρονοι θετικοὶ ἐπιστήμονες δέχονται σιωπηρὰ τὸ (νεο)θετικισμό. Ἴσως αὐτὸ ὀφείλεται σὲ μιὰ ἄγνοια τῆς θεωρίας τῶν τριῶν κόσμων τοῦ Popper. Ἀλλιῶς, εἶναι πιθανὸ ὅτι πολλοὶ θὰ τὴν υἰοθετοῦσαν, γιατί εἶναι λιγότερο «ἀπαιτητικὸ» νὰ δεχθεῖς τὴ δυνατότητα διάψευσης (ἢ ἐπιλάθευσης) ἀπὸ τὴ δυνατότητα ἐπιβεβαίωσης. Ὅμως, δὲν ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ καὶ οἱ δύο θεωρίες φαίνονται ἐξίσου ἀνίκανες νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ οὐσιαστικὰ προβλήματα τῆς φύσης τῶν συνειδησῶν ποῦ γνωρίζουν καὶ τοῦ «ἀντικείμενου» κόσμου ποῦ γνωρίζεται. Γιατὶ καὶ οἱ δύο ἔχουν ἐγκαταλείψει τὰ ὄντολογικὰ ἐρωτήματα τοῦ τύπου «τί ὑπάρχει;» καὶ ἀσχολοῦνται μόνο μὲ γνωσιολογικὰ ἐρωτήματα τοῦ τύπου «τί μπορεῖ νὰ γίνῃ γνωστό;».

5γ. Ὁ Kuhn καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς ἐπανάστασεις.

Τὸ βασικὸ ἔργο τοῦ Thomas S. Kuhn, «*Ἡ δομὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπανάστασεων*»,²¹ εἶναι ἓνα βιβλίο ποῦ μετατόπισε τὸ κέντρο βάρους τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἐπιστημολογίας στὴ μὴ σωρευτικὴ φάση τῆς ἐπιστήμης. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ κατὰ πόσο βρισκόμαστε σὲ μιὰ περίοδο μὲ ξεκαθαρισμένες ἀρχὲς καὶ μεθόδους.²² Ἔτσι ὅταν βρισκόμαστε σὲ μιὰ τέτοια περίοδο μελετοῦμε προσεκτικὰ καὶ λεπτομερικὰ ἓνα σύνολο ἀπὸ πειραματικὰ δεδομένα ποῦ ἀναφέρονται σὲ συγκεκριμένα προβλήματα· τὰ προβλήματα αὐτὰ ἀποτελέσαν καὶ τὴν αἰτία γιὰ τὴ διατύπωση τῆς θεωρίας ποῦ ἐπικρατεῖ. Ὁ Kuhn ὀνομάζει τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν προβλημάτων μαζί μὲ τὸ σύνολο τῶν

ἀποδεκτῶν μοντέλων (καί με τὸ σύνολο τῶν ἀντιλήψεών μας γι' αὐτά) Παράδειγμα (paradigm)²³ καὶ συνδέει ἀναπόσπαστα ἓνα Παράδειγμα μὲ κάθε σωρευτικὴ φάση τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποία ἀποκαλεῖ φυσιολογικὴ ἐπιστήμη. Ἡ ἀναγκαιότητα εἶναι -γι' αὐτόν- προφανής: «Ὅταν λείπει ἓνα Παράδειγμα ἢ κάποιο ὑποψήφιο Παράδειγμα, τότε ὅλα τὰ γεγονότα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ παίξουν κάποιο ρόλο στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς δεδομένης ἐπιστήμης εἶναι φυσικὸ νὰ φαίνονται ἐξίσου κατάλληλα».²⁴ Ἐπομένως τὸ ἀντικείμενο δὲν εἶναι καλὰ ὀρισμένο.

Τί γίνεται ὅμως ὅταν ἡ ἐπιστήμη καλεῖται νὰ ἀσχοληθεῖ (δηλαδή νὰ μετρήσει, ἐρευνήσει, σχολιάσει καὶ ἐρμηνεύσει) ἓνα φαινόμενο ποὺ δὲν ἐντάσσεται στὰ πλαίσια τοῦ δεδομένου Παραδείγματος; Γιὰ παράδειγμα, τί γίνεται μὲ τὴν Κυματικὴ Ὀπτικὴ ὅταν καλεῖται νὰ ἀντιμετωπίσει φαινόμενα ὅπως ἡ ἀκτινοβολία κοιλότητας καὶ τὸ φωτοηλεκτρικὸ φαινόμενο;²⁵ Ἀρχικὰ ἢ γενικὰ ἀποδεκτὴ θεωρία προσπαθεῖ νὰ ἐπεκταθεῖ, νὰ ἐμπλουτισθεῖ καὶ νὰ τὸ ἐρμηνεύσει. Ἄν ἀποτύχει, ὅμως, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴ θεωρία αὐτὴ καὶ νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ μιὰ ἄλλη θεωρία, ἢ ὁποία θὰ συμπεριλαμβάνει ἐξ ἀρχῆς στὸ Παράδειγμά της τὰ φαινόμενα ποὺ προκάλεσαν τὴν κρίση τῆς προηγούμενης θεωρίας.

Γιὰ τὸν Kuhn στὴν περίπτωσή αὐτὴ ἔχει λάβει χώρα μιὰ ἐπιστημονικὴ ἐπανάσταση. Οἱ ἀνωμαλίες, δηλαδή τὰ φαινόμενα ποὺ δὲν ἐντάσσονται στὸ Παράδειγμα τῆς προηγούμενης θεωρίας εἶναι οἱ πραγματικὰ οὐσιαστικὲς ἀνακαλύψεις. Ὅλες στηρίζονται στὸ πείραμα, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι ἄμεσα πειραματικῆς.²⁶ Οἱ ἐπιστημονικὲς ἐπανάστασεις εἶναι ἀναγκαῖες²⁷ καὶ συνεπάγονται μιὰ ἀλλαγὴ κοσμοθεώρησης: Καταλήγουν σὲ μιὰ νέα περίοδο φυσιολογικῆς ἐπιστήμης μὲ ἓνα νέο Παράδειγμα. Πολλοὶ ἐπιστήμονες ἀρνοῦνται νὰ προσχωρήσουν στὴ νέα σωρευτικὴ φάση τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ τελικὰ ἡ πλειοψηφία τῶν ἐρευνητῶν μεταστρέφεται, ἐνῶ (σχεδὸν) ὅλοι οἱ νέοι

ἐπιστήμονες ὀδηγοῦνται πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Ἡ συνεισοφορὰ τοῦ Kuhn ἐγκτεῖται ἀκριβῶς στὴν ἀνάδειξη τῆς σημασίας τοῦ Παραδείγματος γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία εἶναι ἀδιάσπαστα ἐνωμένη μὲ τὸ σύνολο τῶν φαινομένων ποὺ τὴν ἀνέδειξαν. Κι' ἀκόμη ὑπάρχουν φαινόμενα ποὺ οὐσιαστικὰ ἀνήκουν στὴν ἴδια κατηγορία, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἦταν γνωστὰ ὅταν ἡ θεωρία συγκροτήθηκε. «Ἡ ὀρθὴ διατύπωση ἐνός ἐρευνητικοῦ προβλήματος ἐμπεριέχει τὴ λύση τοῦ τοῦλάχιστο κατὰ τὸ ἥμισυ».²⁸ Ὅμως, ἡ ἴδια ἡ ἐννοια τοῦ Παραδείγματος ἐγινε ἀντικείμενο αὐστηρῆς κριτικῆς τοῦ Kuhn.²⁹ Ὁ Kuhn κατηγορήθηκε ὡς σχετικιστῆς, ἀνορθολογιστῆς καὶ ἰδεαλιστῆς,³⁰ ἐπειδὴ ἡ ἐμμονὴ του στὴ χρῆση τῶν Παραδειγμάτων βρῆκε λίγους μόνο μιμητῆς. Ὁ λόγος εἶναι σχετικὰ ἀπλός, δηλαδή τὸ ὅτι ἡ ἐννοια τοῦ Παραδείγματος εἶναι ἀρκετὰ ἀσαφής.

Πότε παύει ἓνα φαινόμενο νὰ ἐντάσσεται στὸ Παράδειγμα καὶ νὰ ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα ἐνός νέου Παραδείγματος; Ποιὰ εἶναι ἀκριβῶς ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα σὲ δύο Παραδείγματα; Καὶ γιὰ νὰ ἐπανεέλθουμε στὴ Κυματικὴ καὶ τὴν Κβαντικὴ Ὀπτικὴ (ποὺ χρησιμοποιήσαμε προηγουμένως γιὰ νὰ καθορίσουμε τὸ Παράδειγμα τῆς δεύτερης), εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἀκτινοβολία κοιλότητας καὶ τὸ φωτοηλεκτρικὸ φαινόμενο δὲν μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὸ Παράδειγμα τῆς πρώτης, ἀλλὰ τί μπορεῖ νὰ λεχθεῖ - μὲ οἰγοριὰ- γιὰ τὴν περίθλαση τοῦ φωτός; Κατατάσσεται, κατὰ κανόνα, στὸ Παράδειγμα τῆς Κυματικῆς Ὀπτικῆς, ἀλλὰ ἡ Κβαντικὴ Ὀπτικὴ μπορεῖ νὰ τὸ ἐρμηνεύσει καλύτερα, δηλαδή νὰ δώσει τιμὲς φυσικῶν μεγεθῶν ποὺ συμφωνοῦν μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια μὲ τὰ πειραματικὰ δεδομένα.³¹

Ἡ κριτικὴ μας δὲν στηρίχθηκε τυχαῖα σὲ ἓνα φαινόμενο τῆς Κυματικῆς Ὀπτικῆς, τὸ ὁποῖο ἡ (νεότερη!) Κβαντικὴ Ὀπτικὴ μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει καλύτερα. Πιστεύουμε γενικὰ ὅτι οἱ φυσικὲς Θεωρίες δὲν ἀνατρέπονται, ἀλλὰ ἐπεκτείνονται.³² Ὁ Kuhn

ήταν υπερβολικός στη σύνδεση θεωρίας και Παραδείγματος. Ή αλληλεξάρτησή τους τον οδηγεί σε μία αλληλοϋποστήριξη τόσο στενή που πλησιάζει την ταυτολογία.³³ Ή θεωρία είναι αυτή που ερμηνεύει το Παράδειγμα και Παράδειγμα είναι αυτό που ερμηνεύεται από τη θεωρία.

(Συνεχίζεται)

ΒΑΣ. ΟΡΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Η δημοσίευση αυτή αποτελεί διασκευή του έκτου κεφαλαίου του βιβλίου μου «*Η Γνώση της ύλικής Κτίσεως*», εκδόσεις Τήνος (Αθήνα 1999). Καταβλήθηκε, όμως, ιδιαίτερη προσπάθεια αναδιατύπωσης κάποιων σημείων που προκάλεσαν έντονο διάλογο, έτσι ώστε το άρθρο να ενδοαφέρει ακόμα και αυτούς που έχουν διαβάσει το βιβλίο.
2. Το βιβλίο που αναφέρθηκε στην υποσημείωση 1 έχει τον υπότιτλο «*Εισαγωγή στην 'Ορθόδοξη' Επιστημολογία*». Μετά, όμως, από τρία χρόνια κυκλοφορίας και διαλόγου -και μετά από το παρόν άρθρο- μπορεί κανείς να ελπίζει ότι πλησιάζουμε στην ενηλικίωση της 'Ορθόδοξης Επιστημολογίας.
3. Στην προσπάθειά μας αυτή θα χρησιμοποιήσουμε εκτενώς τη διδακτορική διατριβή του Άρη Κουτούγκου «*Η Σύγχρονη Επιστήμη και Επιστημολογία*», που ανατυπώθηκε από τις εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα (Θεσσαλονίκη 1993). Είναι μία εργασία που κατορθώνει να παρουσιάσει συνοπτικά τις τάσεις αυτές. Οι πρωτότυπες, όμως, δημοσιεύσεις των επιστημολόγων που τον άπασχολούν θα χρησιμοποιηθούν -όπου είναι απαραίτητο- για να μας οδηγήσουν στα δικά μας συμπεράσματα.
4. Δεν γίνεται η διάκριση ανάμεσα στις θεωρίες και τη Θεωρία, την οποία πρότεινα στην ενότητα 2α του βιβλίου που προανέφερα. Εκεί είχα γράψει τα εξής: «*Ένα... σημείο που πρέπει να διευκρινιστεί... έχει να κάνει με την ορολογία της σύγχρονης Φυσικής και κατ' επέκταση όλων των φυσικών επιστημών. Οι φυσικοί συχνά αναφέρονται σε θεωρίες και οι υπόλοιποι άνθρωποι τους παρεξηγούν νομίζοντας ότι πρόκειται για άπλες υποθέσεις... Στην πραγματικότητα, ο όρος "θεωρία" (χρησιμοποιείται παγκόσμια μεταφρασμένος στα αγγλικά ως *theory*, στα γαλλικά ως *théorie*, στα γερμανικά ως *Theorie*, κ.λ.π.) υποδηλώνει τη συνολική θεώρηση του κόσμου. Έτσι υπάρχουν πολλές θεωρίες που έχουν αποδειχθεί και πολλές που δεν έχουν. Προτείνουμε να τις διακρίνουμε γράφοντας με κεφαλαίο θήτα όσες έχουν αποδειχθεί. Κι επομένως, όλοι θα καταλαβαίνουμε από τη γραφή και μόνο ότι η Θεωρία της Σχετικότητας έχει αποδειχθεί (τουλάχιστο*

ή Ειδική Σχετικότητα με εκατοντάδες πειράματα στα εργαστήρια της Φυσικής Ύψηλων Ενεργειών, καθώς και όλα τα βασικά σημεία της Γενικής Σχετικότητας) το ίδιο και η Κβαντική Θεωρία (ή Κβαντομηχανική), όπως και η Θεωρία της Μεγάλης Έκρηξης. Αντίθετα οι διάφορες θεωρίες βαθμίδας για τα στοιχειώδη σωματίδια και οι θεωρίες για τις υπερχορδές ακόμα διερευνούνται και ίσως κάποτε κάποια από αυτές γίνει καθολικά αποδεκτή, δηλαδή γίνει Θεωρία. Όσοι οι Θεωρίες αντιστοιχούν στη γνώση και οι θεωρίες στην προσπάθεια...

5. Βλ. Κουτούγκο, ό. π., σελ. 29.
6. Με τη δική μας ορολογία η Θεωρία παραμένει πάντα Θεωρία.
7. Στο σημείο αυτό φαίνεται αστήρικτη η άποψη του Κουτούγκου (ό. π., σελ. 34) ότι φυσικές θεωρίες διαδέχονται τις αντίθετές τους. Στην ενότητα 4ε του βιβλίου «*Γνώση της ύλικής Κτίσεως*» διευκρίνισα ότι γενίκευση μιάς Θεωρίας δεν σημαίνει ανατροπή της.
8. Για μία συνοπτική παρουσίαση της ερμηνείας της Κοπεγχάγης βλ., π.χ., το άρθρο του John G. Cramer «*The transactional interpretation of quantum mechanics*» στο περιοδικό *Reviews of Modern Physics*, τόμος 58, τεύχος 3, σελ. 647 - 687 (1986). Ο συγγραφέας εισηγείται στο άρθρο μία άλλη, εναλλακτική ερμηνεία της Κβαντομηχανικής. Αξίζει να σημειωθεί ότι η σχολή της Κοπεγχάγης «έπέβαλε» την ερμηνεία της μετά από ένα συνέδριο που έγινε στο Ίνστιτούτο Solvay των Βρυξελλών το 1930.
9. Υπενθυμίζεται ότι στην Κβαντομηχανική αποδεικνύεται (και επιβεβαιώνεται πειραματικά) ότι πολλά φυσικά μεγέθη δεν μπορούν να μετρηθούν ταυτόχρονα. Βλ. ενότητα 26 και τις παραπομπές που αναφέρονται στην υποσημείωση 17 του δεύτερου κεφαλαίου του βιβλίου μου.
10. Αναφέρεται από τον J. G. Cramer, ό. π., σελ. 650. Επίσης αναφέρεται από τον Karl R. Popper στο άρθρο του «*Realism and Quantum Theory*» που δημοσιεύτηκε στο «*Determinism in Physics. Proceedings of the second International Meeting on Epistemology*», εκδόσεις Gutenberg (με επιμέλεια Εύθυχη Μπιστάκη και Νίκου Ταμπάκη), Αθήνα 1985, σελ. 19.
11. Αναφέρεται από τον J. G. Cramer, αυτόθι.
12. Βλ., π.χ., το βιβλίο «*Principles of Quantum Mechanics*» του Ramamutri Shankar από τις εκδόσεις Plenum Press (Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 1980), σελ. 145.
13. Βλ. J. G. Cramer, αυτόθι.
14. Βλ. το περίφημο βιβλίο «*The Feynman Lectures on Physics*» γραμμένο από τους Richard P. Feynman, Robert B. Leighton και Matthew Sands, που έχει εκδοθεί από τον οίκο Addison - Wesley (Reading Massachusetts 1965), σελ. 2 - 8 του τρι-

- του τόμου. Ίδιαίτερα σημαντική για τὸ θέμα μας εἶναι ὁλόκληρη ἡ ἐνότητα 2 - 6 μὲ τίτλο "Philosophical Implications".
15. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κουτούγκο, ὁ. π., σελ. 161.
  16. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ "Realism and Quantum Theory", ὁ. π., σελ. 11.
  17. Βλ. Κουτούγκο, ὁ. π., σελ. 35 - 42.
  18. Βλ. Κουτούγκο, ὁ. π., σελ. 160.
  19. Ὁ Popper ψύχραμα ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ θάνατος ποῦ ἀναμένει κάθε ἄνθρωπο δάξει αὐτόματα φραγμοὺς στὴ γνῶση. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ "Realism and Quantum Theory", ὁ. π., σελ. 11. Ἀπὸ ὀρθόδοξη ἀποψη, αὐτὴ ἡ μνήμη θανάτου εἶναι ἐπαινετή. Ὅμως ὁ Popper φαίνεται ὅτι δὲν γνωρίζει ἢ δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν τέλεια γνῶση ποῦ θὰ δοθεῖ στοὺς δικαίους κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὁ Παῦλος (Κορινθίους Α', κεφ. α', στ. 12).
  20. Ὁ. π., σελ. 12.
  21. Στὰ ἑλληνικά κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Σύγχρονα Θέματα σὲ μετάφραση Γ. Γεωργακόπουλου καὶ Β. Κάλφα (χρησιμοποιοῦ τὴ Β' ἐκδοση, Θεσσαλονίκη 1987).
  22. Ἀκόμη καὶ κάτι παροδοσιακὰ ἀδιαμφισβήτητο, ὅπως ἡ μέθοδος τῆς παρατήρησης καὶ τῆς ἐπιβεβαίωσης μὲ τὸ πείραμα (μετὰ ἀπὸ τὴ διατύπωση θεωρίας ἢ θεωριῶν), μπορεῖ νὰ τροποποιηθεῖ ἐλαφρά. Γιὰ παράδειγμα στὶς μέρες μας πολλὰ πορίσματα τῆς κοσμολογίας δὲν μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν μὲ εἰδικὰ κατασκευασμένο πείραμα· ὀδηγοῦμαστε, λοιπόν, ἀναγκαστικά στὴν προσχεδιασμένη παρατήρηση ἐξαιρετικὰ σπάνιων γεγονότων, ὅπως ἡ διέλευση ἐνὸς κομήτη. Γιατὶ π.χ., ποιά θεωρία γιὰ τὸν κομήτη Hale - Bopp θὰ μπορούσε πραγματικά νὰ ἀπαιτεῖ πειραματικὴ ἐπιβεβαίωση γιὰ νὰ γίνεи δεκτὴ, ὅταν εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ κομήτης θὰ ἐπανεέλθει μετὰ ἀπὸ περίπου 3.500 χρόνια;
  23. Προτιμῶ τὴν ἀπόδοση τῆς λέξης ποῦ χρησιμοποιοῦν οἱ μεταφραστὲς Γ. Γεωργακόπουλος καὶ Β. Κάλφας καὶ ὄχι τὸν ὄρο "ὑπόδειγμα" ποῦ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἄρης Κουτούγκος, ἀκριβῶς γιὰ τοὺς λόγους ποῦ ἀναπτύσσουν οἱ μεταφραστὲς στὴ σελ. 50 - 51 τοῦ βιβλίου τοῦ Kuhn.
  24. Ὁ. π., σελ. 79.
  25. Πρόκειται γιὰ δύο φυσικὰ φαινόμενα ποῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ περιγραφθοῦν ἐπαρκῶς ἐδῶ. Ἡ ἀκτινοβολία κοιλότητας εἶναι γνωστὴ κα ὡς ἀκτινοβολία μέλανος σώματος. Γιὰ μιὰ σύντομη εἰσαγωγή, βλ., π.χ., David Halliday καὶ Robert Resnick "Φυσικὴ Μέρος Β'", σὲ μετάφραση ἀπὸ τὴ δευτέρη ἀγγλικὴ ἐκδοση Γ. Πνευματικοῦ - Γ. Πεπονίδη (ἐλληνικὴ ἐκδοση Γ. Πνευματικοῦ, Ἀθήνα 1976), σελ. 528 - 536. Πιστεύουμε, ὅμως, ὅτι τὸ συμπέρασμα, δηλαδὴ ὅτι ἡ Κυματικὴ Ὀπτικὴ εἶναι ἀνεπαρκὴς γιὰ τὴν ἐξήγησή τους, εἶναι εὐκόλα κατανοητὸ ἀπὸ ὅλους.
  26. Γιὰ παράδειγμα, ἡ Εἰδικὴ Θεωρία τῆς Σχετικότητας τοῦ Einstein, δὲν στηρίζεται ἄμεσα στὸ πείραμα, ἀφοῦ ἀσχολεῖται μὲ κάποιες συνέπειες τῶν ἐξισώσεων τοῦ Ἠλεκτρομαγνητισμοῦ, ὅπως εἶχαν διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸ Maxwell περίπου 50 χρόνια πρὶν τὴ δημοσίευσή της (1905).
  27. Kuhn, ὁ. π., σελ. 167 - 187.
  28. Ἡ πρόταση αὐτὴ ἀνήκει στὸν καθηγητὴ Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νέας Ὑόρκης Jerry Percus, ἐπόπτη τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου.
  29. Βλ. Κουτούγκο, ὁ. π., σελ. 44 - 57.
  30. Βλ. Κουτούγκο, ὁ. π., σελ. 47 καὶ 51, σελ. 65 καὶ σελ. 161, ἀντίστοιχα.
  31. Γιὰ μιὰ εἰσαγωγή βλ., π.χ., David Halliday καὶ Robert Resnick ὁ. π., σελ. 453 - 500.
  32. Γνωρίζοντας ὅτι διακινδυνεύουμε νὰ κουράσουμε τὸν ἀναγνώστη, ἀλλὰ καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἐπιμεινουμε σὲ κάτι ἐξαιρετικὰ σημαντικό, ὑπενημίζουμε ὅτι παρουσιάσαμε τὴ διάκριση Θεωρίας καὶ θεωριῶν στὴν ὑποσημείωση 4 καὶ διακρίναμε ἀνάμεσα στὴ γενίκευση μιᾶς Θεωρίας καὶ τὴν ἀνατροπὴ τῶν θεωριῶν (βλ. καὶ ὑποσημειώσεις 6 καὶ 7).
  33. Ἡ παρατήρηση ὀφείλεται στὸν Κουτούγκο, ὁ. π., σελ. 45.

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Δέν πρόκειται για τήν γνωστή κληρονομιά περιουσιακῶν στοιχείων ἀπό γονιό σέ παιδί, ἀπό ἀδελφὸ σέ ἀδελφό, ἀπό θεῖους σέ ἀνήψια ἢ καί μακρυνότερους συγγενεῖς. Δέν πρόκειται, πολὺ περισσότερο, γιά κληρονομίες πού ὑποκλέπτονται μὲ ἐξαφάνιση διαθηκῶν καί πλήρη περιφρόνηση τῆς βούλησης τοῦ διαθέτη. Αὐτὲς εἶναι οἱ γνωστὲς κληρονομίες, πού συνήθως γίνονται δεκτὲς μὲ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης, ἀλλὰ συχνὰ καί ἀχαριστίας ἢ καί μὲ παράπονα. Αὐτὲς εἶναι οἱ κληρονομίες στὶς ὁποῖες οἱ κληρονόμοι ἐπικεντρῶνουν τὴν προσοχή τους στὰ “οὐσιώδη” δηλαδή στὰ κυρίως περιουσιακὰ στοιχεῖα, ἀδιαφορῶντας γιά τὰ ὑπόλοιπα, τὰ ὁποῖα δέν τοὺς ἐνδιαφέρουν, ἐφ’ ὅσον μάλιστα δέν ἔχουν χρηματικὴ ἀξία.

Υπάρχουν ὅμως καί ἄλλες κληρονομίες πού δέν εἶναι συνηθισμένες. Μιά τέτοια κληρονομιά ἦταν αὐτὴ πού ἔλαβε ἓνας φίλος. Βιβλία πού τοῦ ἐδῶρσαν οἱ νόμμοι κληρονόμοι, ἀφοῦ διάλεξαν ὅ, τι ἤθελαν ἀπὸ τὴν πλοῦσια βιβλιοθήκη τοῦ κληρονομούμενου. Τὰ βιβλία ἔχουν πάντοτε τὴν ἀξία τους. Ἴσως περισσότερο ἀπὸ τὰ χρήματα πού κάποτε χάνουν τὴν ἀγοραστικὴ τους δύναμη ἢ ἐξανεμίζονται ἀπὸ κακὴ διαχείριση. Ἡ κληρονομιά τῶν βιβλίων, ἂν καί δέν θεωρεῖται ἀκριβῶς κληρονομιά, μένει κτῆμα ἐσαεῖ.

Μοῦ ἔλεγε λοιπὸν ὁ ἔμμεσος κληρονόμος αὐτῶν τῶν βιβλίων, πόσο εὐγνώμων ἦταν πρὸς τὸν μακαρίτη πού μὲ τόση ἐπιμέλεια καί ἀγάπη εἶχε συγκεντρώσει τὰ βιβλία πού ἀπελάμβανε αὐτὸς τώρα, ἀλλὰ καί πόσο ὑποχρεωμένος ἐνοιῶθε πρὸς τοὺς νόμμοις κληρονόμοις του πού τοῦ τὰ εἶχαν

παραχωρήσει. Μιά κληρονομιά ἀκένωτη, πού ὄχι μόνον δέν σώνεται ποτέ, ἀλλὰ κάθε μέρα ἀνακαλύπτεις σ’ αὐτὴν καινούργιους θησαυρούς. Μιά κληρονομιά πού συνδέεται μὲ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα πού ποτέ δέν παλῶνει, δέν ἐξανεμίζεται λόγῳ πληθωρισμοῦ, ὅπως τὰ χρήματα καί δέν σοῦ δημιουργεῖ μετελάδες γιά ἐπιπερδεῖς τοποθετήσεις. Μιά κληρονομιά πού τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου δέν ἐλαττῶνει τὴν ἀξία της, ἀντίθετα τὴν αὐξάνει.

Κάποτε, ἓνας ἐφοπλιστὴς πού ἔβλεπε τὸ τέλος τῆς ζωῆς του νὰ πλησιάζει, ἔδωσε σέ ἓνα συγγενῆ του ἓνα γράμμα ἀγαπημένου προσώπου καί τοῦ εἶπε: «Πάρε αὐτὸ τὸ γράμμα. Διότι, μετὰ τὸν θάνατό μας, οἱ κληρονόμοι μας θὰ ἐνδιαφερθοῦν μόνον γιά τὰ χαρτιά μας πού θὰ ἔχουν τὴν μορφὴ τραπεζογραμματίων καί μετοχῶν».

Γιὰ τὸν κληρονόμο τῆς βιβλιοθήκης, τὰ περιεχόμενά της ἔχουν πολὺ μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὰ τραπεζογραμμάτια καί τις μετοχές, πού συνήθως ἐνδιαφέρουν τοὺς κληρονόμους. Καί κάθε φορὰ πού ἀναδιφᾷ τὰ ράφια τῆς βιβλιοθήκης του, βρίσκει πνευματικὰ τραπεζογραμμάτια καί μετοχές καί πολυτίμους λίθους πού διατηροῦν ἀτόφια τὴν ἀξία τους καί τὴ λάμψη τους, εἴτε πρόκειται γιά ἀποθησαύρισμα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος, εἴτε γιά νεώτερα πνευματικὰ κεφάλαια τῆς παγκόσμιας σύγχρονης γραμματείας, πού περιέχει πνευματικὰ πλούτη ἀπὸ κάθε γωνιά τῆς γῆς ὅπου ὑπῆρξαν σκεπτόμενοι ἄνθρωποι. Αὐτὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ τὸ κόσμημα τῆς πλάσης.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΘΛΙΒΕΡΑ ΡΕΚΟΡ

Έκτος από την διαπίστωση ότι η Ελλάδα προηγείται από άλλες χώρες σε συμπτώματα διαπλοκής σε σχέση και με την διαχείριση των δημοσίων οικονομικών, ένα άλλο θλιβερό ρεκόρ για τον τόπο μας καταγγέλεται ότι το κατέχουν οι Έλληνίδες. Σύμφωνα με στοιχεία τα οποία προέκυψαν από σχετική έρευνα του Ίνστιτούτου Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής (Κ.Π.Ι.), ο αριθμός των έκτρώσεων που πραγματοποιούνται κάθε χρόνο στην χώρα μας είναι τουλάχιστον διπλάσιος από αυτόν των εκατό χιλιάδων γεννήσεων, ενώ παρόμοια ποσοστά στην Εύρώπη παρουσιάζει μόνον η Ρωσία και σε λίγο μικρότερο βαθμό και η Βουλγαρία.

Το φαινόμενο είναι όντως θλιβερό, αν λάβει κανείς υπ' όψη του την παρατηρούμενη και παρατεταμένη σε χρόνο υπογεννητικότητα, την γήρανση και την έξ αυτών προκύπτουσα συρρίκνωση του έλλαδικού πληθυσμού τα επόμενα χρόνια. Αν δέ λάβει κανείς υπ' όψη του ότι μία στις τέσσαρες Έλληνίδες έχει υποβληθεί σε έκτρωση και κατά κανόνα σε νεαρά ηλικία, ή πιθανότητα δλάθης του οργανισμού για την ικανότητα μελλοντικής τεκνοποιήσεως είναι αύξημένη και ως εκ τούτου οι συνέπειες της ενέργειας αυτής είναι πολύ έπαχθέστερες.

Και νά σκεφθεί κανείς ότι με τον νόμο που ψηφίσθηκε προ άρκετών ετών, σύμφωνα με τον όποιον νομιμοποιήθηκαν οι έκτρώσεις, έκτος των άλλων έπιβαρύνθηκαν και τα ασφαλιστικά ταμεία, με τα πάντοτε περιορισμένα οικονομικά μέγέθη των, και με τις σχετικές ιατρικές δαπάνες των υποβαλλομένων σε έκτρωση γυναικών. Πέραν λοιπόν των άσυνειδήτων άσκληπιάδων οι όποιοι διενεργούν τέτοιου είδους έπεμβάσεις, συνένοχος είναι και η πολιτεία, ή όποια υποκύπτουσα στις φωνασκίες των δήθεν «προοδευτικών» γυναικείων σωματείων προέβη στην ψήφιση και έφαρμογή του ως άνω νόμου. Ο διάχυτος πανσεξουαλισμός ό όποιος καλλιεργείται από τον κίτρινο τύπο,

τις διαφημίσεις, την τηλεόραση, μιās κατηγορίας δημόσια θεάματα είναι ό προαγωγός της νεολαίας στην άνεξέλεγκτη ικανοποίηση του γενετήριου ένστίκτου, είναι ό κύριος υπεύθυνος για τις λεγόμενες άνεπιθύμητες έγκυμοσύνες και την έξ αυτών κατάληξη στην έκτρωση. Κάθε δέ πρόταση για την ψήφιση αύστηροτέρων μέτρων ή και την έφαρμογή ύφισταμένων νόμων περι άσέμων θεαμάτων και έντύπων καταγγέλλεται από τα «προοδευτικά μυαλά» ως έπαχθής λογοκρισία και στέρηση της έλευθερίας του λόγου.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Παρ' ότι έχουν παρέλθει δυό γενεές από τα χρόνια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και της έχθρικής κατοχής στην χώρα μας πληθος από διβλία και δημοσιεύσεις σε περιοδικά και έφημερίδες κάνουν λόγο για τα γεγονότα της έποχής εκείνης. Ιδιαίτερα μνημονεύονται και βιογραφούνται με διθυραμικό ύφος ένιοτε, ήγετικά πρόσωπα των άντιστασιακών οργανώσεων, κάποιων των όποιων ή δράση από έθνικής άπόψεως είναι άμφιλεγόμενη, ένω ή στάση της Έκκλησίας παρασιωπάται αν δέν καταγγέλλεται από όρισμένους ή Έκκλησία ως άπουσα.

Για την δράση αυτήν, ή όποια είναι σημαντική και περιποιεί τιμήν για την Έλλαδική Όρθόδοξο Έκκλησία θά άποτελοΰσε άσυγχώρητη προχειρότητα νά γίνει λόγος σε ένα σύντομο σημείωμα. Όμως άξίζει νά υπομνησθεί έν συντομία ή στάση των δυό Άρχιεπισκόπων της έποχής εκείνης, του Χρύσανθου Φιλιππίδη και του Δαμασκηνού Παπανδρέου.

Ο πρώτος κατά την ήμερα της εισόδου του γερμανικού στρατού στην Άθήνα (27 Άπριλίου 1941) άρνήθηκε νά παραστεί ως μέλος της έπιτροπής παραδόσεως της πόλεως στους Γερμανούς είπων ότι οι Άρχιεπίσκοποι έλευθερώνουν τις πόλεις, αλλά δέν

τις παραδίδουν και στην συνέχεια απέρριψε ως απαράδεκτη την πρόταση του τότε Δημάρχου Αθηναίων για την τέλεση δοξολογίας στον Μητροπολιτικό Ναό για το γεγονός της καταλυτικής της Αθήνας από τον κατακτητή. Λίγες ημέρες αργότερα δεν συγκατατέθηκε να όρκισει την πρώτη κατοχική κυβέρνηση του Γ. Τσολάκογλου, γεγονός που του έστοίχισε την άποπομπή του από τον Αρχιεπισκοπικό θρόνον και την ανάρρηση εις αυτόν του Δαμασκηνού.

Στην συνέχεια, καίτοι πενόμενος, δεν παρέμεινε σχολάζων αλλά συμμετείχε στην εθνική Αντίσταση, προεδρεύων της μικτής εθνικής Έπιτροπής, έρχόμενος σε έπικοινωνία μέσω άσυρμάτου τόν όποιο διατηρούσε με μεγάλο κίνδυνο στο ύπόγειο του σπιτιού του στην Κυψέλη με την εξόριστη κυβέρνηση που είχε έδρα τόν Λονδίνο και διατηρούσε κλιμάκιο στο Κάιρο.

Ακολούθως ό Δαμασκηνός αναλαβών την Αρχιεπισκοπή Αθηνών σε ώρες που τόν Έθνος έστένανε υπό τόν πέλμα του κατακτητού επέδειξε μεγάλη δραστηριότητα και πολιτική δεξιοτεχνία με αποτέλεσμα να επιτύχει σε πολλές περιπτώσεις τήν άμβλυνση τών πιεστικών μέτρων τών άρχων κατοχής. Συγκεκριμένα για τήν αντιμετώπιση τών δεινών του λιμού ίδρυσε τόν «Έκκλησιαστικόν Όργανισμόν Χριστιανικής Άλληλεγγύης» γνωστόν ως ΕΟΧΑ και ύπηρεζε ό κύριος έμπνευστής της καλής λειτουργίας του. Χάρη στον Όργανισμόν αυτόν με τήν λειτουργία τών λαϊκών συσσιτίων χιλιάδες λαού στην Αθήνα και τήν έπαρχία έσωθησαν από τόν εκ πείνας δέβαιο θάνατο.

Τό θάρρος του με τόν όποιον αντιμετώπιζε τόν γερμανό κατακτητή σε πολλές περιπτώσεις τόν απόπλιζε και ή έντονος παρέμβαση του Δαμασκηνού έσωσε όχι μόνον χριστιανούς αλλά και ισραηλίτες άκόμη, ό όποιοι διαφορετικά θα οδηγούντο ένώπιον του έκτελεστικού άποσπάσματος. Παρ' όλον δέ που εύρίσκετο υπό τήν επιτήρηση τών γερμανών κατόρθωνε να έπικοινωνει με άγωνιστές της εθνικής αντίστασης τούς όποιους ένίσχυε με κάθε τρόπο. Άνάλογη δράση έχουν να παρουσιάσουν σχεδόν όλες ό έπαρχιακές Μητροπόλεις, γεγονός που μαρτυρεί τήν δυναμική παρουσία της Έκκλησίας στην άρω-

γή του χειμαζομένου ποιμνίου της.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ

ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΟΥ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟΥ

Όταν θα διαβάζονται όι γραμμές αυτές τόν εορταστικό κλίμα και ό σχετικός διάκοσμος του Δωδεκαημέρου θα έχουν παρέλθει. Τά πολυάριθμα λαμπιόνα τών τεχνητών δένδρων τών δημάρχων που κοσμοούν τις κεντρικές πλατείες τών πόλεων θα έχουν σβύσει και ό συνήθης ρυθμός της ζωής θα έχει επανέλθει.

Τόν ερώτημα είναι: Στην πλειοψηφία τών ανθρώπων που έζησαν τις έόρτιες αυτές ημέρες τί απέμεινε σαν ουσιαστικό μήνυμα ζωής και έλπίδας;

Γιά τόν μικρό ποιμνιο που ζει και αναπνέει στην πνευματική άτμόσφαιρα της Έκκλησίας όι έορτές αυτές έχουν ουσιαστικό περιεχόμενο, γιατί κατ' αυτές δίδεται στους πιστούς ή εύκαιρία για μία πνευματική ανασύνταξη και έμβάθυνση στο Μυστήριο της Σαρκώσεως και τήν συναγωγή έξ αυτού τών διωματικών έμπειριών για τήν χάραξη ή και τήν συνέχιση της πνευματικής των πορείας.

Η μεγάλη όμως πλειοψηφία τών ανθρώπων μετέχει έθιμοτυπικά στους εορτασμούς, χωρίς να τούς έγγίζει ή ουσία τών κοσμοϊστορικών γεγονότων που σημειώθηκαν εδώ και 2000 χρόνια στην Άγια Γη. Και όμως ό σημερινός άνθρωπος απέναντι στην τεχνολογική και έπιστημονική όμογενοποίηση ανάζητεί καταφύγιο, «συλλογικό όργανωτή» και σηματοδότη ταυτότητα, που αναπληρώνει τόν κενόν στην κοινωνική συνοχή και δίνει νόημα στην ζωή. Και στην αναζήτηση αυτήν προβάλλει ή εικόνα του Θεού σαν τόν Πρόσωπο που ανταποκρίνεται στις προσδοκίες αυτές στην λεγόμενη μεταμοντέρνα εποχή. Υπ' αυτές τις συνθήκες λοιπόν όι εορτασμοί του δωδεκαημέρου δίνουν απάντηση στις αναζητήσεις άνεστίων πνευματικά ανθρώπων.

ΒΑΣ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΜΝΗΜΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ

Η Χριστιανική Ένωση Έκπαιδευτικών Λειτουργών (Χ.Ε.Ε.Λ.) διωργάνωσε τήν 3/1/2002 Παιδαγωγικό Βραδυνό, στην αί-

θουσα Καρύτση 14, για να τιμήση την μνήμη του μεγάλου Παιδαγωγού, Φιλοσόφου και Έπιστήμονος Κωνσταντίνου Γ. Γεωργούλη (1894-1968).

Την εκδήλωση έτίμησαν με την παρουσία τους ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης 'Αχελώου κ. Εὐθύμιος, ως εκπρόσωπος του Μακ. 'Αρχιεπισκόπου 'Αθηνῶν και Πάσης 'Ελλάδος κ. Χριστοδούλου, ο Προϊστάμενος της 'Αδελφότητας Θεολόγων ή «ΖΩΗ», π. Νικήτας Βουτυράς, Ίερείς, Εκπαιδευτικοί, 'Επιστήμονες, Φοιτηταί και πολλοί άλλοι άκροαταί.

Μετά την προσφώνηση του Προέδρου της Χ.Ε.Ε.Λ. κ. 'Ελ. Ζιαζόπουλου, την έναρξη της εκδήλωσης εκήρυξε ο Σεβ. κ. Εὐθύμιος, ο όποιος επικαίρως ανέφερε στην ανάγκη συνεχίσεως της προσπάθειας τῶν εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν ὥστε να διατηρηθῆ τὸ «λήμμα Χριστοῦ» στους νέους της πατρίδας μας.

Στή συνέχεια τὸ μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς Χ.Ε.Ε.Λ. κυρία Ρόδη Γκενάκου - Μποροδήλου, καθηγήτρια, παρουσίασε τὸ πρόγραμμα τῆς εκδήλωσης και ανέφερε δι' ὀλίγων στην προσωπικότητα τοῦ τιμωμένου Παιδαγωγοῦ και στο γεγονός ὅτι ή σημερινή ἀπουσία εκπαιδευτικῶν τοῦ ἀναστήματος τοῦ Κων. Γεωργούλη, αἰτιολογεῖ και τὰ ἔλλειμματικά ἀποτελέσματα τοῦ σημερινοῦ παιδευτικοῦ ἔργου.

Κύριοι ὁμιληταί τῆς εκδήλωσης ἦσαν, ὁ κ. 'Ελευθ. Ζιαζόπουλος, Καθηγητῆς Φιλολόγος, τ. Γεν. 'Επιθεωρητῆς Μ.Ε. και ὁ κ. Ἰωάννης Μαρκόσης, Καθηγητῆς Θεολόγος.

Ὁ πρώτος ἐμίλησε με θέμα: «Κωνσταντῖνος Γ. Γεωργούλης: Ὁ ἐπιστήμων, ὁ Φιλολόγος, ὁ Φιλόσοφος, ὁ Χριστιανὸς Παιδαγωγός». Ἀναφέρθηκε στην εκπαιδευτική προσπάθεια τῆς Χ.Ε.Ε.Λ. με σύνθημα: «Πίσω στους Παιδαγωγούς». Μετά τὸν Σπ. Καλλιάφα και τὸν Ἰ. Κοροντζῆ, ὁ Κων. Γεωργούλης ὑπῆρξεν ἕνας ἐμπνευσμένος Παιδαγωγός, ἀπὸ τούς τελευταίους Διδασκάλους τοῦ Γένους. Ἐμαθήτευσε πλησίον σπουδαίων παιδαγωγῶν και φιλοσόφων ὅπως, ὁ Βερν. Γαίγκερ, ὁ Χαϊντέγκερ και ὁ Χάρτμαν και τούς Ἑλληνας Νικ. Πολίτη και Γ. Χατζηγάκη. Ἀνέπτυξε τὴν μεγάλη προσ-

φορὰ τοῦ Βυζαντίου, ιδιαίτερα στην Παιδεία και ἀπέδειξε τὴν ἀδιάσπαστη συνέχεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος και τῆς Ἑνιαίας παιδευτικῆς παράδοσης τοῦ Ἔθνους. Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος, με ἔργα περισοῦδαστα ὅπως «Ἡ πρώτη Φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους», «Ἡ Μελέτη τῶν Ἑλληνικῶν Ἀνθρωπιστικῶν Γραμμάτων», «Ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος», ή «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Μαθηματικῆς Ἐπιστήμης» κ.ά. Διετέλεσε Γεν. Γραμματεῖς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τὸ 1952, καθὼς και Διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαίδευσως και με τῆς ιδιαίτερες ικανότητές του προώθησε τὴν ἀρτια ὀργάνωση και ἀποτελεσματικότητα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως, στην ὁποία ἀπέδιδε πρωταρχική σημασία για τὴν παιδεία τῆς νεολαίας. Βασική του ἀρχή στο ἐκπαιδευτικό ἔργο ἦταν: «Στὸ κέντρο τῆς διδασκαλίας ὁ μαθητῆς». Ἐπέτυχε στην παιδαγωγική του ἔργασία να συνδυάσει τὸν ἀρχαιοελληνικό ἀνθρωπισμό τοῦ Πλάτωνος, με τὸν Χριστιανικό ἀνθρωπισμό τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας και ἰδίως τοῦ Γρηγορίου Νύσσης.

Ὁ δεύτερος ὁμιλητῆς ἀνέλυσε τὴν προσφορὰ τοῦ Κων. Γεωργούλη μέσα ἀπὸ τῆς στήλες τοῦ Δελτίου τῆς Χ.Ε.Ε.Λ. και μετέπειτα τῆς «Ἑλληνοχριστιανικῆς Ἀγωγῆς» ἀπὸ τὸ ἔτος 1951 μέχρι τοῦ θανάτου του, ὅπου ἀνέλυσε καθοριστικά για τὴν Παιδεία θέματα, ὅπως γύρω ἀπὸ τὴν Τεχνική και επαγγελματική ἐκπαίδευση, φιλοσοφικές ἀπόψεις σὲ ἔργα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ζητήματα παιδαγωγικῆς Ἀυτόγνωσίας, τῆς σχέσεις μεταξύ διδασκάλου και μαθητοῦ, τὴν ἀποστολή τοῦ μαθήματος τῶν θερησκευτικῶν και πολλὰ ἄλλα θέματα.

Τὴν ὅλη εκδήλωση ἐπλασιώσαν με μουσικά διαλείμματα στο πιάνο, ὁ κ. Δημ. Κρουσταλάκης, Πτυχιούχος φιλοσοφικῆς και Κων. Διαμαντικός, φοιτητῆς Πολιτ. Ἐπιστημῶν, σὲ μελωδίες γνωστῶν Ἑλλήνων συνθετῶν.

Ἀξίζουν θερμὰ συγχαρητήρια στη διοργανώτρια τοῦ Βραδυνοῦ Χ.Ε.Ε.Λ., γιατί με εκδηλώσεις ὡς αὐτή, στην μνήμη τοῦ Κων. Γεωργούλη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπότιση τῆς ὀφειλομένης τιμῆς σὲ πνευματικούς δημιουργούς τῆς πατρίδος μας, ἀνανεώνεται τὸ ἀγωνι-

στικό φρόνημα τοῦ πνευματικοῦ δυναμικοῦ τοῦ Ἔθνους καὶ ἐνισχύονται στὴν δημιουργική τους πορεία οἱ ἐκπαιδευτικοὶ τῆς νεολαίας μας.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΚΑΤΣΟΜΗΤΡΟΣ

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

Η ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΧΡΟΝΙΑ

Οἱ σελίδες τοῦ ἡμερολογίου διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη. Ὁ χρόνος ρέει κι ἐμεῖς κινούμεθα μὲ τὰ ἔργα καὶ τὶς πράξεις μας, τὶς σκέψεις μας καὶ τὰ καθημερινὰ μας προβλήματα μέσα σ' αὐτόν. Δὲν ἔχουμε δέβαια ἀδικο κι οὔτε μποροῦμε νὰ κάνουμε διαφορετικά. Ἔτσι πρέπει νὰ κινεῖται ὁ ἄνθρωπος θὰ μοῦ πεῖτε. Καμιά ἀντίρρηση, ἀλλὰ ὄχι μόνο μὲ γνώμονα τὸ «χρηματιστήριο» καὶ τὸν «τιμάρημο», τὸ «κατακεφαλὴν εισόδημα» καὶ τὶς «ἐπενδύσεις». Οὔτε ἀκόμη μόνο τὶς ὑλικές ἀπολαύσεις ποὺ ἔχουν γίνεῖ στόχος τῆς ζωῆς μας. Ἔχουν κι αὐτὰ τὴ θέση τους στὸ μέτρο ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχει μεγαλύτερες διαστάσεις ἀπὸ αὐτές ποὺ τῆς δίνουμε. Οἱ διαστάσεις τῆς ἐκτείνονται στὴν αἰωνιότητα καὶ αὐτὸ ἄς μὴν τὸ ξεχνᾶμε. Ἡ καινούργια χρονιά μᾶς δίνει μιὰ εὐκαιρία νὰ τὸ ξανασκεφτοῦμε. Ἄς εἶναι γιὰ ὅλους χαρούμενη καὶ εὐλογημένη ἀπὸ τὸν Θεό.

«ΘΑΥΜΑ ΑΙΩΝΙΟΝ»

(Λειτουργικὸ δράμα τοῦ Τάκη Χρυσούλη). Ἐπιτυχημένη προσπάθεια ἀπόδοσης τοῦ ταραχώδους δίου τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας ἀπὸ τὸ Ἰνστιτοῦτο τοῦ Παιδαγωγικοῦ θεάτρου καὶ θεάματος. Ἡ κοινὴ γυναίκα ἔγινε νύφη Χριστοῦ. «Τὸ θαῦμα αἰώνιον» πραγματεῦεται τὸ θαῦμα τῆς μετανοίας τῆς ποὺ φώτισε τὸ πρόσωπό της καὶ τὴ μορφὴ της, ποὺ ἔλαμψε ὅπως τὸ φῶς. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ μεγαλεῖο τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁδηγεῖ στὴ χαρὰ τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Μαρία μέσα στὴν ἁμαρτία εἶδε τὴ ζωὴ τῆς νὰ μεταμορφώνεται. Ἀκολούθησε τὰ διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἔμεινε 18 χρόνια στὴν ἔρημο, ἐξαγνίστηκε, κοινώνησε καὶ ἐκοιμήθη. Ἐγινε ὁσία Μαρία ἡ Αἰγυπτία.

Ἀπὸ τὴ «μετάνοια» τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀνάγκη ἡ κοινωνία μας. Ὁ ἄνθρωπος πόνεσε ἀπὸ τὸν ἀποχωρισμὸ τοῦ ἀπὸ τὸ Θεό. Προσηλώθηκε μὲ πάθος στὴν ὕλη καὶ ἀγνόησε τὸ πνεῦμα. Τοῦ ἔμεινε ἓνα κενὸ στὴν ψυχὴ του. Ἡ «μετάνοια» του γιὰ τὰ σφάλματα τῆς ζωῆς του ἀποκαθιστᾷ τὸ χάσμα ποὺ ὀδήγησε σὲ χωρισμὸ ἀπὸ τὸ Θεό. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μᾶς παρέχει τὰ μέσα. Καιρὸς ὁ καθένας μας νὰ βρεῖ τὸ σωστὸ τρόπο ζωῆς ποὺ ὀδηγεῖ στὸ Θεό. Ὁ καινούργιος χρόνος ἄς εἶναι μιὰ ἀπαρχή.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΕΝ ΠΛΑΣΤΗΚΕ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

Διαβάζουμε στὸ περιοδικὸ Εὐθύνη γιὰ τὸ τι λέγει ὁ Γκορμπατσώφ: «Μετὰ τὴν 11 Σεπτεμβρίου 2001 εἶναι ἡ εὐκαιρία νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ παγκόσμια τάξη» ποὺ νὰ μὴ στηρίζεται στὴν παγκόσμια οἰκονομία. «Ἄς μὴν περιμένουμε ἄλλη 11η Σεπτεμβρίου», προσθέτει. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν πλάστηκε γιὰ τὸ χρῆμα, ἄς προσέξουμε περισσότερο τὸ δικὸ μας σίτι «τὸ μεγάλο», δηλαδὴ τὴν Εὐρώπη. Δὲν σημαίνει γιὰ τοὺς πολλοὺς, γιὰ τοὺς λαοὺς τῆς τίποτα βαρυσήμαντο ἢ ἐπιβολὴ τοῦ εὐρώ, στὶς συναλλαγές. Ὁ ἄνθρωπος δὲν πλάστηκε γιὰ τὶς οἰκονομικὲς συναλλαγές. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα ὡς σήμερα, πλάστηκε γιὰ νὰ γίνεῖ ἄνθρωπος ἀληθινός» (Εὐθύνη, Νοέμβρ. 2001, σελ. 559).

Χρειαζέται γι' αὐτὸ ἀνθρωπιά ποὺ θὰ ἔχει ἓνα συγκεκριμένο σημεῖο ἀναφορᾶς. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ, «ποῦ εἶναι χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας». Μετὰ τὴν εἴσοδο τοῦ Χριστοῦ στὸν ἱστορικὸ χρόνο ἡ ζωὴ παίρνει ἄλλες διαστάσεις καὶ τὸ μήνυμα τῆς σωτηρίας κυριαρχεῖ στὶς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου.

.....
«ἐγκλωδισμένοι μέσα στὸ χρόνο/ τῆς γῆς μας,/ μαθαίνουμε νὰ διακρίνουμε/ τὸ πρόσκαιρο./ Γιὰ τὴ χάρη μας Ἐσὺ κατεβαίνεις/ στοῦ χρόνον τὰ δεσμὰ/ καθὼς ἀκούς τὶς προσευχές μας/ ποὺ ἀναβλύζουν/ καὶ κρυστάλλα δακρύων πλημμυρίζουν (Β. Παπαδά-του)».

Σ.Β. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

ΑΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ

Παραμονή τοῦ νέου ἔτους. Τὸ κλει-
νὸν ἄστν περικεκοσμημένον καὶ διαποι-
κιλον ἐξ ἑορτίου φλυάρχου στολισμοῦ,
συνηγωνίζετο ἐπαξίως τὰς μεγάλας πρω-
τευούσας τῶν ἐταίρων μας ἐν τῇ Ἑσπε-
ρία, πολιτογραφηθὲν ἐσχάτως εὐρωπαϊ-
κόν, ὡς νὰ μὴ ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς τοιοῦτον.
Καὶ ἀπήστραπτε μαρμαίρον προΐουσης
τῆς δειλῆς καὶ ἀρχομένης τῆς ἀμφιλύκης,
κοσμοδριθῆς καὶ περιβοῦν ὡς ἐκ τῆς
παλινδρόμου διακινήσεως τῶν συνωστι-
ζομένων τροχοφόρων καὶ τῶν ποικιλο-
μόρφων κατοίκων του ἀνὰ τὰς λεωφό-
ρους, τὰς ρύμας καὶ τὰς πλατείας. Τὸ
θέαμα τοῦτο τῆς ἀτέρμονος ζωηρᾶς καὶ
πυκνῆς κινήσεως ὑπενθύμιζε μυρμηκίαν
ἀνερχομένην καὶ κατερχομένην ἀλλ' ἄνευ
ἀναγνωρίσεως τῶν μελῶν της μεταξύ των
διὰ τῆς γνωστῆς διασταυρώσεως τῶν
κεραιῶν των. Τὸ ἀνάνυμον καὶ ἄγνω-
στον πλῆθος, ἐξ' ὅλων τῶν ἡλικιῶν ἀμ-
φοτέρων τῶν φύλων, ἐποίκιλλον περι-
στασιακοὶ μικροπωληταί, πλανόδιοι
ὄργανοπαίχται, ἐπαίται καὶ μετανάσται
ἀδήλου προελεύσεως, ὁμιλοῦντες ζωηρῶς
τὰς ἀκαταλήπτους γλώσσας των. Καὶ
ὄλοι αὐτοί, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ θορυ-
βῶδες τοῦτο πλῆθος, ἔσπευδον ὡς νὰ
ἐπροπονοῦντο εἰς τὸ “βάδην” ἐπικειμέ-
νης τῆς Ὀλυμπιάδος τοῦ 2004... Κοινὸν
γνώρισμα ὅλων, ἐκδηλον εἰς τὰς φυσιο-
γνωμίας καὶ τοὺς τρόπους των, τὸ ἄγ-
χος καὶ ὁ καταναλωτικὸς πυρετός. Ἡ

ἀγορὰ ἔξη τὴν καλυτέραν ὥραν της εἰς
προσφορὰν καὶ ζήτησιν ἀλλὰ καὶ νοθείαν
καὶ αἰσχροκέρδειαν, βοηθούσης εἰς τοῦ-
το καὶ τῆς παρ' ἡμῖν συνηθείας ὅπως
φροντίζωμεν τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἑορ-
τὴν, τὴν “ἐνδεκάτην”, ὑποπίπτοντες εἰς
πολλὰς παγίδας.

Ἡ πόλις ἐδέχθη καὶ τοὺς τελευταίους
ἐκ τῆς ξένης καὶ ἐξ' ἐπαρχιῶν ἐπισκέπτας
της, ἀναπληροῦντας ἐν μέρει τοὺς ἐξελ-
θόντας καὶ μεταξύ αὐτῶν, ὡς κατ' ἔτος,
βραδυπορήσαντα πῶς, ἀσώματον καὶ μὴ
ὀρώμενον τὸν Βασίλειον τὸν Μέγαν, τὸν
ἀθθεντικὸν ἅγιον Βασίλειον τῆς ἑλληνορ-
θοδόξου παραδόσεως. Οὗτος κατέφθα-
νεν ἀθορύβως καὶ ἀνεπισήμως ἄνευ τι-
νὸς ὑποδοχῆς, πλὴν τῆς ὀλιγανθρώπου
καὶ ἱεροπρεποῦς ἐκείνης εἰς τοὺς ναοὺς
τῆς πόλεως, διὰ τοῦ ἔσπερινου τοῦ. Δὲν
θὰ ἤρχετο εἰς τὴν κατείδωλον πόλιν ἥτις
εἶχεν ἤδη πομπῶδως πολὺ ἐνωρίτερον
καλέσει καὶ δεχθεῖ τὸν σφετεριστὴν του,
τὸν ἐπίπλαστον καὶ ψευδεπίγραφον
ἅγιον Βασίλειον, τὸν Περ Νοέλ, Μπο-
νόμ Ζανδιέ ἢ Σάντα Κλῶς. Εἰς τὴν πλα-
στογράφειν αὐτὴν εἶχον συνεργασθεῖ ἡ
ξενομανία τῶν Νεοελλήνων, ὁ πιθηκοει-
δὴς μμητισμὸς των καὶ περισσότερον ὁ
“ζοφώδης τε καὶ ἀσέλγηος” ἔρωσ τοῦ
Μαμωνᾶ. Δὲν θὰ μᾶς ἐπεσκέπτετο ὁ
ἅγιος, ἐὰν τὰ ἄκακα παιδία τὰ καλανδί-
ζοντα ἀπὸ τῆς πρωΐας, δὲν ἐπέμενον νὰ
ἄδουν «Ἀγιοβασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν

Καισαρεία...». Καὶ ἤρχετο χάριν αὐτῶν καὶ τινῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν, τηρούντων τὰ παραδεδομένα καὶ μὴ συμμετεχόντων εἰς τὴν πολλαχόθεν θλιβερὰν παραποίησιν, “συγκαταβαίνων -ὡσπερ ὁ Σωτὴρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων- ἵνα συλλειτουργήσῃ ἀοράτως εἰς τοὺς φερωνύμους ναοὺς του, τελουμένης τῆς συνταχθείσης ὑπ’ αὐτοῦ πρώτης θείας λειτουργίας τοῦ νέου ἔτους.

Εἰσερχόμενος εἰς τὴν πόλιν καὶ θεωρῶν αὐτὴν κατείδωλον, “παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ” καὶ ἀπεσύρετο ταχέως εἰς μονύδριον τῶν καταπολιῶν “προσκαιρῶν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει” μετὰ τινῶν μοναχῶν. Πλὴν ὁμως ἀπὸ τοῦ κελίου του διορατικῶς ἐθεώρει τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ πολυάνθρωπον ἄστυ. Καὶ ἔβλεπε τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων του καθημένους πρὸ καταφόρτων ἐκ ποικίλων ὄψων καὶ ποτῶν τραπεζῶν, ἐσθιοντας καὶ πίνοντας ἀμέτρως, ὡς ἐν ἡμέραις Νῶε. Τὰ ἐναλλασσόμενα ὑπερπλήρη λιχνευμάτων πινάκια μόλις ἔθιγον, διὰ νὰ λάβουν ἀκολούθως τὴν ἄγουσαν πρὸς τοὺς κάδους τῶν ἀπορριμμάτων. Ἐβλεπεν ἔτι τινὰς τούτων ἐν μέθῃ καὶ κραιπάλῃ ἀσχημονοῦντας παντοιοτρόπως. Θεωρῶν δὲ ταῦτα ἠθύμει, ἀναλογιζόμενος τοὺς ὑστερουμένους τῶν ἀναγκαίων πένητας, τοὺς πεινῶντας μετανάστας, τοὺς λιμῶ ἀποθνήσκοντας ἐν τῷ τρίτῳ κόσμῳ. Καὶ ἤρχετο εἰ δυνατόν νὰ ἐπανήρχετο εἰς τὸν κόσμον σωματικῶς ἵνα ἐπανιδρύσῃ νέας Βασιλείαδας καὶ μεθοδεύσῃ τρόπους ὅπως συγκινηθῶσι οἱ πλούσιοι καὶ ἐκτείνωσι φιλόανθρωπον χεῖρα πρὸς αὐτοὺς. Ἐθεώρει ἄλλους -ἐξ ὧν πολλοὶ ὑπερήλικες- κρεμαμένους ἐκ τῆς μικρᾶς ὀθόνης νὰ παρακολουθοῦν διὰ λίχνων καὶ ἀκορέστων ὀφθαλμῶν ἀσελγῆ καὶ λάγνα θεάματα ἐν ᾧ ἀνέμενον ἐναγωνίως τὴν κλήρωσιν τῶν ποικιλιῶν λαχείων, ἐλπίζοντες μήπως λάχω-

σι τοῦ πρώτου λαχνοῦ καὶ λύσωσι διὰ παντὸς ἅπαντα τὰ προβλήματα τῶν, ὡς ἐσφαλμένως ἐνόμιζον. Καὶ ἠθύμει πλεότερον. Ἐβλεπε προσέτι ἄλλους, ἐπειγομένους ὅπως εὐρεθῶσι εἰς προκαθορισμένον τόπον πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ νέου ἔτους μετὰ τῶν φίλων των, νὰ σπεύδουν ἐν εὐθυμίᾳ, ἐποχοῦμενοι ἰλιγγιδῶς, προσφέροντες οὕτω τραγικὰς σπονδὰς εἰς τὸν Ἰανὸν τῆς τεχνολογικῆς προόδου, ἐπὶ τοῦ δωμοῦ τῆς ἀσφάλτου. Καὶ ἤκουεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰς σειρήνας τῶν ἀσθενοφόρων ἅτινα μετέφερον βαρῆς τραυματισθέντας καὶ ἐπιθανατίους ἀσθενεῖς εἰς νοσοκομεῖα, πλημμελῶς λειτουργοῦντα λόγῳ ἀδικαιολογήτου ἀπουσίας τοῦ νοσηλευτικοῦ προσωπικοῦ. Ἠπόρει βλέπων τὴν ἀπὸ μέρους τῶν ἐλαχίστων ἐναπομεινάντων ἀδιαφορίαν καὶ ἀσυγχώρητον ἀσυγκινησίαν. Λυπούμενος βαθύτατα ἐσκέπτετο εἰ δυνατόν νὰ εὕρισκετο ἐκεῖ ἐν σώματι, ὥστε ζωνύμενος τὸ λέντιον τῆς διακονίας του, ὡς τότε ἐν τῇ Βασιλειάδει, νὰ ἀνεκούφιζε τὸν ἀνθρώπινον πόνον... Καὶ γινόμενος ἐν ἀγωνίᾳ ἐκτενέστερον προσήυχετο.

Εἰς πλείστους ὅσους καταφώτους οἴκους ἐθεώρει πολλοὺς σχολάζοντας εἰς τὰ τυχερὰ παίγνια τῆς πράσινης τραπέζης, ἄλλους μὲν οἰωνοσκοποῦντας τὴν τύχην των ἐν τῷ νέῳ ἔτει, ἄλλους δὲ δουλικῶς θεραπεύοντας τὸ πάθος τῆς χαρτοπαιξίας. Τινὲς ἐκ τούτων ἀποτυγχάνοντες ἐξεστόμιζον βλασφημίας κατ’ αὐτοῦ ὡς ὑπαιτίου τῆς ἀποτυχίας των! Παρ’ αὐτοῖς ἕτεροι εἰς ὑποπτα κέντρα διασκεδάσεως κατεγίνοντο εἰς τὰ “ἔργα τοῦ σκότους”...

Μὴ δυνάμενος πλέον νὰ γίνετα ἀυτόπτης καὶ αὐτήκοος τοιούτων ἀσχημιῶν ἔκαμνε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐξήτει τὸ θεῖον ἔλεος ἐπὶ πάντας, εὐχόμενος μετὰ ζέσεως, ὡς ἐν τῇ μακρᾷ λειτουργικῇ εὐχῇ τῆς φερωνύμου θείας λειτουργίας του.

«... τούς πονηρούς αγαθούς ποιήσον ἐν τῇ χρηστότητί σου... τὴν νεότητα παι-
δαγωγῆσον· τὸ γῆρας περικράτησον· τούς
ὀλιγοψύχους παραμύθησαι· τούς ἐσκορ-
πισμένους ἐπισυνάγαγε· τούς πεπλανη-
μένους ἐπανάγαγε καὶ συναψον τῇ ἀγία
σου Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλη-
σίᾳ...».

Καὶ περαιομένης τῆς ἐνθέρμου ταύ-
της προσευχῆς του, διελογίζετο εἰς ποίαν
ἐκ τῶν προσκλήσεων τῶν πανηγυριζόν-
των ἐν τῷ ὀνόματί του ἱερῶν ναῶν νὰ
ἀνταπεκρίνετο, μεταβαίνων καὶ ἀοράτως
συλλειτουργῶν μετὰ τοῦ ἱερατείου. Μὴ
ἀναπαυόμενος ὁμως εἰς θορυβώδεις, ἐπι-
δεικτικὰς καὶ ἐμπορευματοποιημένας
πανηγύρεις ἐπέλεγε τὴν πρόκλησιν μι-
κροῦ περιφερειακοῦ ναοῦ, διακονουμέ-
νου ὑπὸ τινὸς ταπεινοῦ καὶ ἀσήμου πρε-
σβυτέρου, ἵνα συλλειτουργήσῃ μετ' αὐτοῦ
ἀθέατος.

Ἐπῆρχετο πλέον τὸ μεσονύκτιον καὶ
περισκοπῶν τὴν “ἐν κώμαις καὶ μέθαις”
καταγινομένην μεγαλόπολιν ἐσκέπτετο
λυπούμενος μήπως δὲν ἔπρεπεν νὰ ἐπα-
νέλθῃ ἐνταῦθα πλέον, ὡς ξένος μεταξὺ

ξενωθέντων καὶ ἀλλοτριωθέντων “διὰ τὸ
εἶναι αὐτοὺς σάρκας”. Αἴφνης ἠκούσθη-
σαν σημαίνοντες πανηγυρικῶς οἱ κώδι-
νες τῶν ἱερῶν ναῶν τῆς πόλεως ἐπὶ τῇ
εἰσόδῳ τοῦ νέου ἔτους. Καὶ εἶδεν οὐκ ὀλί-
γους νὰ καταφθάνουν καὶ εἰσέρχονται εἰς
αὐτοὺς ὅπως δοξολογήσωσι τὸν “τῶν
αἰῶνων ποιητὴν καὶ Δεσπότην” ἐπὶ τῇ
ἀλλαγῇ τοῦ ἔτους καὶ αἰτησάμενοι συ-
γνώμην παρακαλέσωσι ὅπως εὐλογήσῃ
τὴν νέαν ἐνιαύσιον περιόδον. Αἴφνης
ἤκουσεν οὐρανίαν φωνὴν λέγουσαν:
«λαὸς ἐστὶ μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύ-
τῃ», ὡς ἤκουεν πάλαι ποτὲ ὁ ἀπόστολος
τῶν ἐθνῶν, ὅτε ἀποτεθαρρυσμένος ἐξ'
ὄσων συνέβαινον εἰς τὴν Κόρινθον ἐσκέ-
πτετο νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ. Παραμυθού-
μενος πλέον ἐκ τῆς τελευταίας σκηνῆς
καὶ ἐνισχυόμενος ὑπὸ τῆς θείας πληρο-
φορήσεως, ἀνεκάλει αὐθις τὴν ἐν νῶ
ἀποφασίῳ του καὶ ἀπεφάσιζεν ὅπως ἐπα-
νέλθῃ πάλιν εἰς τὸ κλεινὸν ἄστυ καὶ τὸ
ἐπόμενον ἔτος.

Πρωτοπρεσβύτερος
ΙΓΝΑΤ. Ι. ΠΑΠΑΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

*«AKTINES». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστον μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χρι-
στιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ
Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμε-
νος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δοῦρος, Ἴπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους
€ 0,90. Ἐτησίᾳ συνδρομῇ, ἐσωτερικοῦ € 9, ἐξωτερικοῦ 30 \$ U.S.A. Ἡ διευθύνσις ἐπιφυλάσσει
εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεῖ ἢ νὰ συντέμῃ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρό-
γραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία ἐντύπων ἐν γένει
καὶ διβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.*

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Ἰανουάριος 2002

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός» κυκλοφοροῦν:

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΦΩΤΑ ΚΑΙ ΣΚΙΕΣ

Δοκίμια πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ

*

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΡΑΞΕΝΟ

ΤΗΛΕΦΩΝΗΜΑ

Σκηνές καὶ χρονογραφήματα.

*

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΑΛΑΙΟΥ

ΕΛΠΙΔΑΣ ΧΑΜΟΓΕΛΑ

Χαριτωμένη ποιητική συλλογή.

*

ΕΛ. Χ. ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ

ΟΤΑΝ Η ΕΥΛΑΒΕΙΑ

ΓΙΝΕΤΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ἡ γέννηση καὶ ἡ ἐξέλιξη τῆς πολυφωνικῆς
θρησκευτικῆς μουσικῆς στὴν Εὐρώπη.

*

Γ. Δ. ΚΟΥΒΕΛΑ

Η ΣΥΓΧΥΣΗ ΤΩΝ ΚΑΙΡΩΝ ΜΑΣ

ΚΑΙ Η ΔΙΕΞΟΔΟΣ

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»

Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283

«ΑΚΤΙΝΕΣ»

Επιστήμη - Φιλοσοφία - Κοινωνικά Ζητήματα -
Γράμματα - Τέχνη

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΤΟΜΟΙ: 1938-1997

Επιμέλεια

ΒΑΣ. Χ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»
ΑΘΗΝΑ 1998